

Minisztertanácsi határozatok társországi vonatkozású ügyekben

A

1914 márc. 21

Br. Harkányi János kereskedelemügyi miniszter bejelentése a minisztertanácsban az 1907. évi vasúti pragmatika nyelvi rendelkezéseinek Horvát-Szlavonországok területén való módosítása tárgyában, melléklettel¹

MT 1914:8/11

A kereskedelemügyi miniszter úr előadja, hogy a vasúti rendtartásról szóló törvény a vasúti alkalmazottaktól megkívántató nyelvismeret tekintetében rendelkezést nem fog tartalmazni, és e részben a törvényt kísérő indokolás szerint a kereskedelemügyi miniszter fog az indokolásban foglalt elvek szem előtt tartásával rendeleteileg intézkedni.

¹ „A vasúti alkalmazottaktól megkívántató nyelvismeret tárgyában” címmel minisztertanácsi megvitásra előkészített és a magyar minisztertanács 1914. márc. 21-i ülésén br. *Harkányi János* kereskedelemügyi miniszter bejelentése alapján elfogadott rendelet-tervezet (A) lezárja a vasúti szolgálati rendtartásról szóló törvény (1907:XLIX. tc., „horvát vasúti pragmatika” – I. Iratok V. köt. 27/F irat) körül támadt közel hétesztendős vitát. Ez a rendelet a gyakorlatban, legalábbis horvát-szlavon viszonylatban visszaállítja az 1907. év előtti állapotokat a vasúti szolgálati rendtartás és nyelvhasználat kérdésében. A rendelet kimondja, hogy jöllehet vasúti szolgálatba csak a magyar nyelvet beszélő egynel vehető fel, a horvát-szlavonországiak akkor is felvehetőek, „ha csak a horvát nyelvet bírják”. A rendelet ugyanakkor intézkedik arról is, hogy „az utazó vagy szállító közönséggel és munkásokkal” érintkező, Horvát-Szlavonországban szolgálatot teljesítő alkalmazottaktól „a horvát nyelv ismerete is megkívántatik”. Ezzel végeredményben a társországokat kivonták az 1907:XLIX. tc., a horvát pragmatika törvény hatálya alól, melynek ezzel alapindítékát tették tárgyalanná. – A kereskedelmi miniszter – rendelettervezetének benyújtása előtt, amint azt egy 1914. márc.9-i miniszterelnökségi pro domo-ból tudjuk – behatóan foglalkozott a társországokba kihelyezett magyar államvasúti elemi népiskolai tanszemélyzet számára biztosítandó illetményrendezés kérdésével (ME 1914–XVI–1416), különös tekintettel a kihelyezett tanerők horvátországi működési pótlékára és a Julián-egyesületi tanítók helyzetére. – A kormánynak a horvát kérdésben változott álláspontjára jellemző, hogy ugyanakkor br. *Ghillány Imre* földművelésügyi miniszter előterjesztésére (B) a minisztertanács hozzájárul horvát nyelvű erdészeti államvizsga bevezetéséhez és Zágórában történő szervezéséhez, s a jelzett célból kiküldendő bizottság hivatalos nyelvül – megkötés nélkül – a horvátot jelöli ki, s ahhoz is hozzájárul, hogy az államvizsga letételéről szóló okiratot kizárólag horvátul állítsák ki. Egyedül azt a feltételt köti ki, hogy a magyarul is beszélő erdőtisztek fokozatos előléptetésénél azok nyelvtudása figyelembe veendő, azokat „előnyben részesíthesse, anélkül, hogy ez [az] eljárás sérelmezés vagy bármilyen kifogás tárgyát képezhetné”. – A közölt minisztertanácsi határozatok néhány ösztöndíj-kedvezménnyel is kiegészültek. Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjeszti, és a minisztertanács 1914. jún. 11-i ülésén hozzájárul, hogy a bécsi Terezianum katonai nevelőintézet 10 új alapítványi helyéből egyet, a Mária Teréziáról elnevezett alapítványi helyek közül pedig kettőt biztosítsanak „horvát ifjak részére”. (MT 1914:16/23.) – Ezt megelőzően Tarkovich József min. tanácsos, a Julián Egyesület másodelnöke 1914. febr. 28-án felterjesztést tesz Tiszához a pécsi ciszterci főgimnázium keretében biztosítandó ösztöndíjas horvát tanulói helyek tárgyában. A br. Skerlecz Iván horvát bánhoz intézendő miniszterelnöki levél-tervezet 14 horvát ifjú ösztöndíjas neveltetését irányozza elő a gimnázium keretében (l. ME 1914–XVI–1676), amit a háborús események következtében berekesztett akció további folyamán 20 horvát ösztöndíjas tanulói helyre kívántak felemelni. Nyilvánvaló, hogy az akciónak némi asszimilációs célzata kétségkívül volt, bár a Julián Egyesület ebben az időben inkább a horvát-szlavonországi magyarság megtartását célzó akciókkal foglalkozik. Ilyen „a déli magyarság köréből hazahozandó magyar tanulók részére” Pécssett létesítendő Julián-internátus 1914. márc. 12-én beterjesztett terve (ME 1914–XVI–1712) s az a másik, 1914. márc. 20-án „az egyesület szlavoniai magyar iskoláinál szükségessé vált építkezések tárgyában” benyújtott felterjesztése, melyet Tisza 1914. ápr. 6-án „az állam jelenlegi nehéz pénzügyi helyzetére s az általános rossz pénzügyi viszonyokra” hivatkozva elutasított. (Az ügyre von. l. ME 1914–XVI–2231). – A változott hangulatra jellemző, hogy br. Skerlecz Iván horvát-szlavon bán és gr. Pejacsevich Tivadar horvát-szlavon-dalmát miniszter 1914. jún. 12-én, ill. júl. 2-án a legmelegebben ajánlja Tisza figyelmébe, a római Curianál való pozitív közbenjárását, erkölcsei támogatását kérve, a horvát püspöki karnak Bauer Antal zágrábi püspök vezetésével előterjesztett kérését, melyben a korábban számos nemzetiségpolitikai vita középpontjában állott római San Girolamo intézetnek papi kollégiummá (értsd: délszláv papi kollégiummá) való átalakítását kéri. Vö. ME 1914–XXV–3513

Ehhez képest a magyar szent korona országainak területén önálló üzemben tartott valamennyi géperező közforgalmú vasúthoz az ezen jegyzőkönyvhöz tervezetben csatolt rendeletet szándékozik kiadni.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

Melléklet:

Kereskedelemügyi m. kir. miniszter
17189/III–1914 szám.

Tervezet

*A kereskedelemügyi miniszter rendelete a vasúti alkalmazottaktól
megkívántató nyelvvismeret tárgyában*

A magyar királyi minisztériumnak 1907. évi 6125/M.E. számú rendeletével kiadott „Vasútüzleti rendtartás” 55. és 62. §§-ai szerint a vasúti alkalmazottak minősítése tekintetében fennálló szabályok kiegészítésül következőket rendeltem:

„A vasúti szolgálatba csak oly egyén vehető fel, aki a magyar nyelvet bírja.

Horvát-Szlavonországok különleges viszonyaira való tekintettel azok, akiknek Horvát-Szlavonországokban van községi illetőségük, akkor is felvehetők, ha csak a horvát nyelvet bírják.

Mindazoktól az alkalmazottaktól, akiknek a vasúti üzem vagy a vasúti üzlet vezetésénél és lebonyolításánál írásban vagy szóban (távíratilag vagy távbeszélőn) intézkedniük és rendelkezniük kell, vagy akik ügyiratok, számadások stb. készítésével és kezelésével vannak megbízva, a magyar nyelvnek szóban és írásban való ismerete megköveteltetik.

Horvát-Szlavonországok területén azoktól az alkalmazottaktól, akik az utazó vagy szállító közönséggel és munkásokkal való érintkezésre hivatvák, a horvát nyelv ismerete is megkívántatik.

Horvát-Szlavonországok területén a városi közúti vasutak alkalmazottaira jelen rendelet nyelvi rendelkezései ki nem terjednek.[.,]

B

1914 márc. 25

*Br. Ghillány Imre földművelésügyi miniszter minisztertanácsi előterjesztése horvát nyelvű
erdészeti államvizsga szervezéséről Zágrábban¹*

MT 1914:9/17

A földművelésügyi miniszter úr előterjesztésére a minisztertanács nevezett miniszter úrnak felhatalmazást ad arra, hogy a horvát-szlavon honos ifjak részére, Zagreb-ben, horvát nyelven tartandó erdészeti államvizsgálatot szervezhessen, a Selmezbányai m. kir. bányászati és erdészeti főiskola tanulmányrendje és rendszabályai IV. fejezetében foglalt „Erdészeti államvizsgálati

(4558/914). – További pozitív jelnek tudható be, hogy még 1914 első felében becikkelyezésre kerül a horvát pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1906. évi X. tc. hatályának meghosszabbításáról szóló 1914:V. tc. (M. Törv.-tár, 1914. évi t.-cikkek, 33. l.), melyet az 1915:XX. tc. 1. §-ában egyelőre 1916 első feléig bezárólag meghosszabbítanak. – A kormányzat által kezdeményezett közeledési akciót természetesen mind a magyar függetlenségi ellenzék, mind a szerb radikálisok támadják. *Holló* Lajos a háborús feszültség időszakában, 1914. júl. 16-án mondott beszédében Teleszky János pénzügyminiszternek a törvénykezési illetékről szóló törvényjavaslat vitájában mondott beszédét bírálva kijelenti, hogy az a körülmény, miszerint a meghozandó törvény értelmében Horvátország ez ügyben külön törvényben intézkedik, tovább lazítja az amúgy is „elhanyagolt” horvát–magyar közjogi viszonyt. (Képv. Napló, 1910–15, XXV. 365. l.) – A szerb radikálisok pedig már az év elejétől elhatárolják magukat minden a kormány részéről érkező közeledési akciótól, s a horvát ügyben jelentkező konszolidációt kizárólag a szerintük a Tisza-kormány szekerétől toló horvát-szerb koalíció számlájára írják. (L. *Hrvatsko-srpska koalicija kao vladina stranka* – A horvát-szerb koalíció mint a kormányzat pártja. – *Zastava* 1914. jan. 4; 4. [regg.] sz.) – Ilyen körülmények között érkezik a „horvát ügy” az első világháború küszöbéig.

¹ Az iratban – feltehetően első ízben a minisztertanácsi jegyzőkönyvekben – Zágrábot horvátosan „Zagreb”-nek írják.

szabályzat” és az ennek alkalmazásánál követett adminisztrációs gyakorlat szerint, de a következő eltérésekkel:

a) ennek az erdészeti államvizsgálatnak minősítő hatálya kizárólag csak a magyarországi és a horvát-szlavonországi kincstári erdők kezelésének szolgálati körére terjed ki;

b) a magy. kir. földművelésügyi miniszter az a) pont alatt említett szolgálati körből a jelzett célra egy elnökből és legalább kilenc tagból álló külön állandó bizottságot nevez ki, és az erdészeti államvizsgálatot ennek az állandó bizottságnak elnöke és az elnök által esetről-esetre meghívott három tagja Zágребben horvát nyelven tartja meg;

c) ennek az erdészeti államvizsgálatnak letételéről horvát nyelvű szöveggel kiállított oklevél adatik ki, a szövegben annak kitüntetésével, hogy az oklevél tulajdonosa ezen oklevele alapján csak a magyarországi és a horvát-szlavonországi kincstári erdők kezelésének szolgálati körére nézve tekinthető törvényesen minősítettnek (képesítettnek).

A földművelésügyi miniszter úr részére egyidejűleg, a szolgálati érdekek és illetőleg az 1868:XXX. tc. 43. §-ának célszerű végrehajtása szempontjából fenntartatik az a jog, hogy abban a szolgálati körben, amelyre ennek az erdészeti államvizsgálatnak minősítő hatálya kiterjed, vagyis a magyarországi és a horvát-szlavonországi kincstári erdők kezelésének szolgálati körében – úgy az erdőtisztai állások betöltésénél, valamint a már szolgálatban álló erdőtisztek fokozatos előléptetésénél (magasabb fizetési osztályba való kinevezésénél vagy fontosabb munkakörrel való megbízásánál) azok közül, akik egyébként az 1868:XXX. tc. 46. §-ában megjelölt követelményeknek egyaránt megfelelnek, azokat, akik a központi kormány hivatalos magyar nyelvét jobban bírják, előnyben részesíthesse, anélkül, hogy ez eljárás sérelmezés vagy bárminemű kifogás tárgyát képezhetné.

20

*Iratok a világháború kitörése előtti hónapok magyarországi
szerb munkásmozgalma köréből¹*

A

1914 ápr. 10

*A „Sloboda” újvidéki szerb munkáslap tiltakozó vezércikke a Tisza-
féle sajtótörvény ellen, 1 melléklettel²*

¹ A magyarországi szerb munkásmozgalom és sajtó, akárcsak a többi nemzetiségi munkás végrehajtó bizottságok és tagozatok 1914 első hat hónapjában éles küzdelemben állottak a kormányzat jogszüktető rendelkezéseivel és törvényeivel: a Tisza-Lukács-féle választási törvénnyel, az esküdtszékerekre vonatkozó törvénnyel, a sajtótörvénnyel. Különösen az ez utóbbi törvény elleni demonstrációk esetében mutatkozott meg a nemzetiségi munkásmozgalmak közötti egység, mint az a közölt szerb vezércikkéből és a szlovák munkássajtónak a Tisza-féle sajtótörvény megjelenésekor közölt vezércikkéből (*Vzkriesenie* – Feltámadás. – Rob. Noviny 1914. ápr. 2; 14. sz.) is kiviláglik. A sajtótörvény által felemelt kauciót tehát csak a széles körű bázisra és támogatásra támaszkodó munkásorgánumok bírták ki. A szerb-bunyevác agitációs bizottság már idejében felismeri ezt a veszélyt, és 1914. márc. 20-i felhívásában (*Srpskom radnom narodu* – A szerb dolgozó néphez. – Sloboda 1914. márc. 20; 12. sz.) figyelmeztet erre: „Csakis ilyen rendkívüli megajánlásokkal tudjuk biztosítani az egyetlen szerb munkáslap fennmaradását...” – üzeni olvasóinak. – Nyilván a világpolitikai körülmények, de nem kevésbé a megnehezült belső gazdasági viszonyok is közrejátszottak abban, hogy a „Sloboda”, az egyetlen magyarországi szerb munkáslap már egy hónappal a sarajevói merénylet előtt beszüntette megjelenését. Bizonyos azonban, hogy a merénylet utáni antagónista közhangulatban amúgy sem tudott volna megjelenni többé.

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Sloboda štampe* – A sajtó szabadsága. – Sloboda 1914. ápr. 10; 15. sz.

A hatalmasok terjeszthetik a félelmet,
A hazugok megzavarhatják a legtisztább fejet,
És vert arannyal megvásárolhatják a rossz cselédeket,
Ezek dicséretét és csúfolódásait,
A hamis igazolásokat és a hamis tanúkat...
A zsarnokság és a hazugság megteheti ezt,
De az öntudatot sohasem fojthatja el,
A jog és az igazságosság fényes eszméjét,
Mégsem szegezhetik a szuronyokra sohasem!

Vásza Pelagíc³

Az új galád sajtótörvény, melyet a mungó-többség⁴ a legbrutálisabb módon csúsztatott át az országgyűlésen, végül megkapta a legmagasabb szentesítést, és a holnapi nappal életbe lép. Holnap temetik minden kultúremler legnagyobb kincsét: a sajtószabadságot. Ez a temetés éppen abban az időben megy végbe, amikor a keresztény népek a feltámadás ünnepére készülnek, és amikor újjáéled a természet...

Magyarországon eddig sem volt ugyan teljes értelemben vett sajtószabadság. A munkássajtó mindig szálfka volt az uralmon lévők szemében. A munkássajtó állandóan kegyetlen és durva üldözésnek volt kitéve, és a legcsekélyebbért is drákóilag büntették. Számára eddig is kivételes intézkedések voltak érvényben... Végül is Tisza kormánya megtette azt, amit a többi kormány nem mert nyíltan megtenni: törvényesítette az *üldözés jogát*. Eddig rendeletekkel vagy azok nélkül is üldözték a munkássajtót, most pedig törvény hatalmazza fel a hatóságokat a munkássajtó elnémítására... Az új törvény előírja a kaució felemelését olyképpen, hogy a napilapoknak 50 000 korona óvadékot, a nem naponta megjelenő lapoknak pedig 20 000 korona óvadékot kell letenniük. A lapok ezután felelősek lesznek mindazon „károkért”, amelyeket egyeseknek okoznak. Így, ha lapunk ezentúl sztrájkot hirdet, a tőkés ezért kártérítést követelhet, mert a sztrájk valóban kárt okoz neki, és lapunknak ezt meg kell térítenie. A reakciós rendelkezés mellett van azonban még egy sokkal reakciósabb intézkedése is. Eddig a szerkesztők rendszerint csak a jogilag felelős személy szerepét töltötték be. Az új törvény azonban nem elégszik meg ezzel. Minden felelős szerkesztőnek képesítéssel kell rendelkeznie, és be kell bizonyítania, hogy a szerkesztésre alkalmas, ha az ügyben kétség merül fel képességével kapcsolatban, a bíróság dönt. Legalábbis jogásznak kell lennie. Ezáltal a reakció óriási eredményt ért el, mert ennek révén az ellenzéki, de kiváltképp a munkáslapok szerkesztőit és tehetséges embereit könnyűszerrel bebörtönözheti.

De mindezek a drákói intézkedések a legkevésbé sem félemlítenek meg bennünket. Lapunkban a jövőben is mindazt megírjuk majd, amit szükségesnek látunk, és ami a kötelességünk. A kormány reánk uszíthatja az emberi bőrbe bűjtött vadállatokat is, bennünket mégsem fog megsemmisíteni, mert mozgalmunkat a mai társadalmi rend hozta létre, és ameddig ez fennáll, mozgalmunk is fennmarad, sőt állandóan fejlődik és erősödik, mert az egész elnyomott emberiség számára hozza a felszabadulást. A kormány tehát igen téved, ha azt hiszi, hogy ezzel a galád törvénnyel elfojthatja majd a sajtószabadságot és felszabadító mozgalmunkat. A polgári sajtót megijesztheti, miután ebben egyáltalán nincs annyi ellenállás, hogy hosszabb időn át el tudná viselni a hatósági nyomást. A polgári sajtó a burzsoázia osztályérdekeinek a képviselője, állandóan ingadozik, és gazdáik érdekében gyakran a legellenzékibb hangból a leglojálisabba csap át. Az ilyen sajtót nem nehéz sarokba szorítani. Ugyanakkor a munkássajtó az egyetemes népi érdekek szolgálatában áll, s nem a bankok vagy a különböző vállalkozók szabják meg irányát, és nem lehet egy tollvonással megsemmisíteni őket. Ezt már sok kormány megkísérelte, de mindezek előbb semmisültek meg. Tisza kormányának azonban sikerült az, amit a többi kormány nem mert megtenni, csak vágyott utána. De az is bizonyos, hogy ez a hóhér kormány a sajtószabadság megsemmisítésével önnön sírját ásta meg, s oda, ahová most a sajtószabadság kerül, a közeljövőben oda jut majd Tisza és panamista klikkje is.

Addig is minden erőnkkel sajtónk, a mi „Slobodánk”⁵ elleni minden rohamára új előfizetők gyűjtésével kell válaszolnunk. Legyen a Sloboda pajzs, amelyen megtörik minden ellenséges támadás, és ezzel lehetővé tesszük, hogy lapunk a nép széles rétegeit művelje és szervezze, hogy

³ A szerb munkásmozgalom kezdeményezője.

⁴ Értsd: a kormánypárti (Tisza-féle munkapárti) többség.

⁵ Szójáték: szabadságunk (a lap címe ui. „Sloboda” = Szabadság).

előkészítse őket arra a *nagy forradalomra*, amelyet a mai rendszer hordozói önnönmaguk ellen elő-
idéznek, mert mindenütt, ahol a hatalmasok a fegyver és a börtön segítségével, és nem az igazsá-
gosság és a szabadság jegyében uralkodnak, önkéntelenül is megkelet a szellemi és véres lázadás
kovásza, és ez a lázadás előbb vagy utóbb forrongáshoz vezet. Ekkor pedig majd nemcsak az
elnyomottak, az elnyomók is szenvedni fognak.

Melléklet:

1914 márc. 20

*A szerb-bunyevác agitációs bizottság felhívása a magyarországi szerb munkássajtó támogatása ügyében*¹

Miután a „Sloboda”² az igazság, a szabadság és az egyenjogúság szolgálatában áll, állandóan
szálka a hatalmon lévők szemében, és ezért állandóan üldözik és drákóilag büntetik. Mint bármely
lap, de leginkább a „Sloboda” érzi a mai rendszer „áldásait”. Az utóbbi időben különösen gyakori
ez az üldözés, amely komolyan veszélyezteti lapunk fennállását. Erről az üldözésről nem kell
bővebben szólnunk, hiszen arról minden elvtársunk már meggyőződhetett. Csupán azt említjük
meg, hogy ez idő szerint a „Sloboda” két felelős szerkesztője ül börtönben, az egyik Szegeden, a
másik Vácott, a harmadik szerkesztőt pedig három havi fogházra ítélték, és a közeljövőben szin-
tén megkezdí büntetése kitöltését. Természetes, hogy ezekről a bebörtönzött elvtársainkról, akik a
közös ügy áldozatai, nem szabad megfeledkeznünk. A „Sloboda” azonban rendes jövedelmeivel
nem tud segítséget nyújtani börtönben lévő elvtársainknak, és ezért felhívjuk összes elvtársainkat
és barátainkat, hogy műsoros estek, új előfizetők gyűjtése és önkéntes adományok révén tá-
mogassanak bennünket!

Csakis ilyen rendkívüli megajánlásokkal tudjuk biztosítani az egyetlen szerb munkáslap
fennmaradását, melynek működése és iránya át van hatva a munkások és általában az elnyomott
kisemberek iránti odaadástól. Minden üldözés ellenére a „Sloboda” továbbra is a magasztos
szocialista eszme szolgálatában marad, és ezért kötelességük mindazoknak, akikért harcol, és
akiknek védelmében állandó üldöztetést szenved, hogy e nehéz viszonyok között segítségére
siessenek.

Kétszer ad, aki gyorsan segít!

Testvéri üdvözzettel
A magyarországi szociáldemokrata párt
szerb-bunyevác agitációs bizottsága

B

1914 máj. 18

*Szabó Ervin nekrológja Isskruljev Krsztának, a magyarországi szerb anarchista-szindikalista moz-
galom vezetőjének elhunytá alkalmából*¹

Nehéz annak a szocialista elmélkedőnek vagy agitátornak a helyzete, akit elméleti megis-
merései és meggyőződései túlvisznek azokon az állapotokon és föltételeken, amelyek közvetlen és
mindennapos gyakorlati tevékenysége számára lehetőségek és szükségletek gyanánt jelentkeznek.

Az egyik ország a gazdasági és társadalmi fejlődés magasabb fokán áll, mint a másik. Az előre-
haladottabbnak fejlődési irányából, társadalmi és gazdasági állapotából, politikai viszonyaiból le-

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Srpskom radnom narodu* – A szerb dolgozó néphez! –
Sloboda 1914. márc. 20; 12. sz.

² A magyarországi szociáldemokrata párt szerb-bunyevác tagozatának újvidéki hetilapja (a. m.
„Szabadság”).

¹ A közlemény címe és leőhelye: *Dr. Isskruljev Krszta* † – Huszadik Század XV, 30. köt. 1914. máj.
18; 5. sz. 664–666. l. – A folyóirat még egy jelentős emlékeztést közöl 1914 júniusában Simion Bärnuțiu,
az 1848/49. évi erdélyi mozgalom egyik vezetője halálának félézázados évfordulója alkalmából *Lascu*
Demeter tollából (*Simeon Bärnuțiu*. – Huszadik Század XV, 30. köt. 1914. jún. 20; 6. sz. 810–813. l.).

szűrődött elmélet és ez elméletre alapított cselekvési program igaz és érvényes lehet az illető ország számára; és igaz és érvényes lehetne az elmaradott számára is, amennyiben azt tartjuk, hogy a fejlődés menete nagyjából egyforma valamennyi európai országban, és így valamennyi eljut előbb-utóbb abba a gazdasági és társadalmi struktúrába, amely a fejlettebbet jellemzi. De ha azt a másik, szintén helyes nézetet is valljuk, hogy társadalmi elmélet csak annyiban igaz, amennyiben gyakorlatilag megvalósítható, akkor azt kell mondanunk, hogy egy adott időpontban a fejlettebb társadalmi szervezet megismeréséből fakadt elmélet nem igaz a fejletlen társadalomban, hiszen annak viszonyai nem érettek még arra, hogy alkalmazzuk rá. Nem helyes tehát az a gyakorlati cselekvés sem, amely arra az elméletre van alapítva.

A megismerésnek és a fejlődésnek ez a kétrétegűsége éppen ma számtalan kínos önmeghasonlásnak, a kevésbé tudatosaknál és erőseknél számtalan, sokszor érthetetlennek látszó ingadozásnak, következetlenségnek, ellenmondásnak okozója. A kultúrországok egymás közt való fejlődési különbségei ma talán kisebbek, mint ötven évvel ezelőtt voltak. Ötven évvel ezelőtt kétszáz év választotta el Magyarországot Angliától, ma talán csak száz vagy ötven. De ha a különbségek nem is oly óriásiak, hogy például az angol vagy amerikai gazdaság és társadalom képét a magyaréval össze ne vethessük, az angol vagy francia demokrácia vagy munkásmozgalom elveit itt alkalmazni ne próbálhassuk: – az érintkezés is sokkal sűrűbb, gyorsabb, biztosabb, s mindarról, amit azoknak a fejlettebb társadalmaknak képén a szocialista kritika kivetni valót talál, mindarról, amit az elméletekből a politikai és gazdasági mozgalom eredményei tévesnek, célszerűtlennek vagy akár csak kevésbé értékesnek és jelentékenynek mutatnak ki, sokkal gyorsabban, közvetlenebbül és meggyőzőbben szerzünk tudomást, mint azelőtt. A kultúrországok fejlődésének összevetése azt a megismerést eredményezi például, hogy Magyarországnak a demokratikus átalakulás ugyanaz útját kell megtennie, mint tegyük, Anglia tette volt; a munkásosztály társadalmi eszményévé válik hát a demokrácia, és gyakorlati cselekvési programjává érette való harca, amelynek szervezett vivője a szociáldemokrata párt. Ugyanakkor azonban a kifejlett angol vagy francia demokrácia szemlélete annak a munkásosztály szempontjából való lényeges és mélyreható hiányosságait tárja föl, és ezzel a demokrácia mai főszközének, például a parlamentnek értékét, fontosságát, jelentőségét lejjebb szállítja vagy éppen teljesen illuzórikusnak tünteti fel.

Innen származnak a szocialisták körében ma oly gyakori kétségek és az akaraterő és cselekvés gyakori megbénulásai. Íme egy elmaradt ország, amelynek a gazdasági fejlődés nagyjából mindenütt való egyformasága kényszerűleg kiszabja a demokrácia útját, harcosai számára tehát a demokráciáért való harcot; és ugyane harcosok akkor, amikor hogy az ezer ellenséggel és akadályal megküzdhessenek, hitükben erőseknek, bizóknak és reményteljeseknek kell lenniök, maguk előtt látják a másik, fejlettebb országot, a megvalósított ideállal – és ez ideál ragyogónak kívánt köntöse szaggatott, foltos, rongyos. Mi az igazság, és merre az út?

Isskruljev Krszta a legegészségesebb, a legéletvidámabb, a legtevékenyebb ember volt, akit valaha ismertem, akit temperamentuma mindig a legvégső remények és a legszélső megoldások felé vitt. De egyúttal használni, közvetlenül segíteni akart, számolni igyekezett a valósággal és a gyakorlati lehetőségekkel. Ezért vett részt a lelke legmélyén mindig anarchista évekig a szociáldemokrata mozgalomban. És amikor temperamentuma kivetette onnan, és az anarchizmus gyakorlati meddősége ki nem elégítette, adta magát a szindikalizmusra, amelynek elméletében a demokrácia elleni ellenszenv a gyakorlati tevékenység vágyával találkozott. Sajnos, a magyar viszonyok a szindikalizmusra éppoly kevésbé érettek, mint az anarchiára, és így Isskruljev Krszta elmélete és gyakorlata sohasem juthatott a harmonikus egyezés olyan állapotába, hogy tartósat alkothatt és önmagával megelégedett lehetett volna. De fáradhatatlan volt, és sohasem csüggedt. A magyar munkásmozgalom krónikája, a budapesti rendőrség jelentése, a Forradalmi Szocialisták cím alatt 1910 óta alig számolhat be egyetlen eseményről vagy akcióról, amelynek forrása nem Isskruljev Krszta lett volna. Alig volt harminchárom éves.

És szerb parasztnak ez az elpusztíthatatlan életerejének látszó gyermeke 1913 tavaszán hirtelen összeroppant. Tüdő- és gégetuberkulózis támadta meg. Egy évig verekedett a halállal, míg végül ez év április elején a szép olasz tenger partján, Nerviben, ő is alulmaradt.

A magyar forradalmi szocialisták mindig emlékezni fognak rá. És a magyar demokráciát kritizálni gondolni fognak arra, hogy amit a minap a klerikális és antiszemita Göröcsöm Dénes halála alkalmából állapított meg Zigány Zoltán, az anarchista és antiburzoá Isskruljev Krszta esetére is áll: a magyar polgári osztály reprezentatív szerve, a székesfőváros tanácsa őt is nemcsak megtúrta tanári állásában, hanem liberális és humánus viselkedésével lehetővé tette, hogy az egy esztendeig haldokló nem valahol a kormos és füstös Angyalföldön, hanem Olaszország kék ege alatt élje le fiatal élete fagyó napjait.

C

1914 máj. 29

A „Sloboda” utolsó számának közleménye a munkásosztályt megillető jogok kivívása érdekében¹

Az államban² ítélkeznek a proletariátus felett, visszásan és annak kárára ítélkeznek, miután ez nem vesz részt a bírák megválasztásában, mert elvették tőle a választójogot.

A proletariátust munkába hajtják, de ugyanakkor felmentik a kivételezett osztályokat, mert azokat, akik a munkát beosztják, a kivételezett osztályok választják, a proletariátust viszont megfosztották választójogától.

Az állam nagy pótdókat és igazságtalan egyéb adókat vet ki, melyek egész súlyukkal a proletariátusra nehezednek, pedig a proletariátus nem választja azokat, akik ezeket az adókat kivetik, őt meg sem kérdezik, ha adókról van szó, mert megfosztották választójogától.

A proletariátust kaszárnyákba üzik, állandó katonai szolgálatra, hogy kitanulja a „hadművészetet”, de erre vonatkozólag sem kérdezik meg, mert elvették választójogát.

A proletariátust kivezénylik a határokra, hogy meghaljon a gazdagok vagyonának és a nagyburokrácia uralmának védelmében, közben pedig elvették választójogát, hogy ne nyilváníthasson véleményt arra vonatkozólag, van-e kedve egyáltalán háborúzni.

A proletariátust súlyos közvetett adókkal terhelik, míg a burzsoázia leveti magáról a terheket, és áthárítja azokat a proletariátusra. Megteheti, hiszen önmaga számára tartotta fenn a választójogot, a proletariátustól pedig elvette, és ennek módja sincs arra, hogy ez ellen a sérelem ellen felemelje a szavát az országgyűlésen.

A proletariátust törvényekkel verik bilincsbe, és a reá hátrányosabb rendelkezéseket hozzák, melyek húsába vágnak, néki azonban nem engedik meg, hogy oda menjen, ahol az ő bőréről döntenek, mert elvették választójogát.

A községnél, a járásban, a megyénél, az államban tiporják a nép jogait, szörnyű adókkal tönkreteszik, éhhalálba, vágóhídra kergetik, őt pedig szóhoz sem engedik jutni, véleményét nem veszik figyelembe, mert elvették tőle választójogát.

Ezért a proletariátus indokoltan és joggal követeli az általános választójogot, és küzd ezért.

Válassza ő a felette ítélkező bírakat.

Válassza ő a tisztviselőket, akik munkáját megszabják.

Válassza ő a bizottsági tagokat, akik a pótdókat és egyéb terheit kivetik.

És válassza ő a képviselőket, akik a költségvetésről döntenek, és a törvényeket hozzák.

Maga kell válasszon, és szavazatával védje meg érdekeit.

Nem csorda a proletariátus, amellyel a burzsoázia számadóként szabadon rendelkezik, amelyet megnyírhat és vágóhídra hajthat. A proletariátusnak emberi méltósága és osztályérdeke is van. Mind az egyiket, mind a másikat meg kell védelmezze. Ezeket pedig – nem szólva egyéb eszközeiről – megvédelmezi majd az általános választójoggal is, azzal a joggal, mely minden embert megillet.

A burzsoázia nekünk nem adja meg ezt a jogot, és nem adja meg saját jószántából, ha mi harcunkkal nem kényszerítjük erre. Ezért küzdenünk kell, és állandóan szem előtt kell tartanunk a társadalom vastörvényét: *A jogokat nem ajándékozzák, azokat ki kell vívniunk!*

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Prava se otimaju* – A jogokat ki kell vívniunk (szó szerint: A jogokat el kell ragadni). – Sloboda 1914. máj. 29; 22. sz.

² Szó szerint: a közösségben.

21

1914 ápr. 12

Lehocký Emánuelnek, a szlovák szociáldemokrata végrehajtó bizottság titkárának és a Robotnické Noviny szerkesztőjének az 1914. ápr. 11–12-én Pozsonyban tartott IV. szociáldemokrata kongresszus második napján elhangzott referátuma „A szlovák nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia” összefüggéséről¹

...Nekem jutott az a feladat, hogy „A szlovák nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia” [napirendi] pont beszámolóját elkészítsem, és erre vonatkozólag határozati javaslatot terjesszek elő.

Mindnyájan tudjuk, elvtársak, hogy a nemzetiségi kérdés igen bonyolult és felette kényes kérdés, nemcsak a különféle polgári nacionalista pártok, hanem még a szociáldemokraták számára is, akik pedig azt hirdetik, hogy nemzetköziek, és szemükre vetik a burzsoá pártoknak, hogy képtelenek a nemzetiségi kérdés megoldására. Tapasztalhatjuk ezt Ausztriában, ahol a cseh és német elvtársak közötti ádáz harc hullámai csak nemrég csitulnak el, és ugyanennek kezdetét látjuk Németországban is a német és a lengyel elvtársak között.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *IV. sjažd slovenskej socialnej demokracie* – A szlovák szociáldemokrácia IV. kongresszusa. – Rob. Noviny 1914. ápr. 16; 16. sz. – A kongresszus küszöbén a szlovák munkássajtó vezércikke a hosszabb szünet után összeülő kongresszust fordulópontként értékeli a szlovák munkásmozgalom fejlődésében, és egyben olyan döntéseket hozónak, melyek „meghatározzák azt az utat, amelyen a szlovák szociáldemokrata mozgalomnak a jövőben haladnia kell”. (*Náš sjažd* – A mi kongresszusunk. – Rob. Noviny 1914. ápr. 9; 16. sz.) – Jóllehet a kongresszus, melyen 23 szervezet, a pártközpont, a szakszervezetek és a cseh szociáldemokraták küldöttsége, valamint 13 helység 32 delegátusa képviseltette magát, Lehocký jelentése szerint négyéves szünet után ült össze, a IV. magyarországi szlovák szociáldemokrata kongresszus valójában hatéves szünet után került ismét megrendezésre. A tényleges III. magyarországi szlovák szociáldemokrata kongresszust ugyanis még 1908-ban tartották, míg 1910-ben csupán országos értekezleten vettek részt a szlovák szociáldemokrata küldöttek. – A négy-, illetve hatéves szünetelés után összeülő „szlovák munkásparlament” azonban egyetlen napirendi pont, s az elhangzó három referátum – F. Benda a szlovák munkásság és a szakszervezetek viszonyáról, Lehocký a szlovák nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia összefüggéséről, valamint Jan Pocisk a nép terheiről és jogairól – egyikének vonatkozásában sem váltotta be a hozzá fűzött várakozást. A szaktanács, mint ezt a kongresszusi beszámoló is hangsúlyozza, „nem küldötte el delegátusait”, viszont ugyanakkor – mint említettük – a központi pártvezetőség, a szakszervezetek küldöttsége és a cseh szociáldemokrácia képviseltette magát, utóbbi négy taggal, Anton Němec cseh birodalmi gyűlési képviselő vezetésével. A kongresszuson a Tisza-féle sajtótörvény elleni tiltakozásnak aránylag kevesebb szerep jutott, mint azt a munkássajtó a sajtótörvény életbe léptetésekor közölt vezércikkében (*Vzkriesenie* – Feltámadás. – Rob. Noviny 1914. ápr. 2; 14. sz.) sürgette. – A kongresszus érdeklődésének középpontjában Benda és Lehocký beszámolója állott. Az első a szlovák munkásság és a szakszervezetek viszonyát elemezte. Előadója nem annyira a szakszervezeti hálózat továbbépítésével, mint a kérdés nemzetiségi vonatkozásaival foglalkozott. „A szakszervezetek – mondotta F. Benda – a párt alapját képezik Magyarországon, és ezért szükséges, hogy a szlovák munkásság is a legnagyobb figyelmet szentelje ezeknek.” Ugyanakkor azonban annak a véleményének is kifejezést adott, hogy a szlovák munkásság háttérbe szorult a hazai szakszervezeti mozgalomban, mely továbbképzésükről nem gondoskodik eléggé. – Ezt a központi pártvezetőség ellen kiélezett nemzetiségpolitikai bírálatot részletesen kifejti a bemutatott Lehocký-féle referátum, mely a szlovák szociáldemokrácia egykorú nemzetiségpolitikai állásfoglalásának is tekinthető. – A határozott kritikai hangvétel ellenére a szlovák demokrata ifjúság lapja, a *Prúdy* (Áramlatok) 1914. májusi számában éles bírálatban részesítette a kongresszus szóban lévő referátumát. A folyóirat szerint nem foglalkozott az előadó a szlovák középiskolák problémájával, a szlovák értelmiség helyzetével és érdekeivel, s a referátumot összegező határozatokban sem szerepel a nemzetiségi egyenjogúság követelése, valamint a magyarországi szociáldemokrata pártprogram 4. pontja korszerű reformjának követelése. – A Robotnické Noviny hosszabb cikkben fejtegeti ellenérveit. A felmerült kifogásokat részletes elvi bírálatban igyekszik megcáfolni, de végül is így összegezi a IV. szociáldemokrata kongresszus álláspontját a nemzetiségi kérdésben: „Hiszen a határozatban [é. a Lehocký-referátumot elfogadó határozatban] világosan és félreérthetetlenül benne van: a kongresszus a köz- és a [szakszervezeti élet egyedüli alapjaként kimondja] a magyarországi nemzetiségeknek a magyarokkal való teljes egyenjogúságát, mert csak ezen az alapon lehetséges a nemzetiségi béke és minden nemzetiség őszinte együttműködése Magyarország összes nemzeti javára.” (*Rozhlady: Náš IV. sjažd slovenskej socialnej demokracie* – Kilátások [Szemle]: Szlovák szociáldemokráciánk IV. kongresszusa. – Rob. Noviny 1914. jún. 11; 24. sz.)

A nemzetiségi kérdéstről beszámolót adni tehát nem könnyű feladat, felkészültséget kíván és nem olyan műkedvelőt, mint jómagam, de hát mit tegyünk mi, szlovák szocialisták, ha ilyen képességű embereink még nincsenek, miután még mindig kezdeti akadályokkal és nehézségekkel bajlódunk, a szükséglet viszont mégis megkívánja ezt.

Mint ismeretes, az utóbbi időben nálunk Magyarországon is sokat beszéltek és írtak a nemzeti-ségekről, sőt tovább is mentek ennél, hiszen az egyik nemzetiséggel nyíltan egyezkedtek és paktáltak, és ezt nem kisebb ember tette, mint Tisza gróf.

És itt meg kell említenem egy magyar politikust, aki valóban igen őszintén és mélyrehatóan foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, és aki még 1912-ben kiadott nagy művén kívül az utóbbi időben állandóan és fáradhatatlanul írja kitűnő cikkeit és tartja előadásait a nemzetiségi kérdéstről, propagálja annak igazságos rendezését az egyenjogúság szellemében, hogy a nemmagyar nép elégedett lehessen, és ne gravitáljon különféle szomszéd államok felé, ahová ha nem is a társadalmi, de legalább a nemzetiségi jogegyenlőség csábítja őket. Ez a férfiú: Jászi Oszkár.

Azóta a magyar miniszterelnök bizonyos nyomás következtében – mert legyen szabad igen kételkednünk abban, hogy azt saját kezdeményezésből és a nemzetiségek iránti szeretetből teszi –, tehát a Balkánról érkező nyomás következtében, mely Bécsben is érezteti hatását, Tisza tárgyalásokba bocsátkozott a románokkal, és kétségkívül vannak kapcsolatai a szlovákokkal is. Ebben az időben tehát, amikor ellentétes álláspontokról oly sokat írnak és beszélnek a nemzetiségekről, mi szociáldemokraták, bár egyelőre magunk is jelentéktelen szerepet játszunk a politikában, mi sem tehetjük ezt félre, nem helyezkedhetünk a hallgatás álláspontjára, hanem napirendünkre kellett tűznünk ezt a pontot, és kifejtenuk ezzel kapcsolatban a magunk álláspontját, mint azt egyébként programunk és meggyőződésünk is megköveteli tőlünk.

Akkor hallgatnunk ugyanis, amikor ez az elsőrendűen fontos – mondhatnám égető – kérdés általános vita és meddő egyezkedés tárgya, olyan struccpolitika lenne részünkről, mely méltatlan lenne a szociáldemokratákhoz, akikről elvárják és megkívánják, hogy a Tisza-kormány-nak a nemmagyar nemzetiségű burzsoákkal való paktálása idején világosan megmondja, mit akar nemzetiségi téren.

A magyarországi szociáldemokrata pártnak ugyanis, mint a többi testvérpártoknak általában, megvan a maga, 26 pontból álló programja. Ez mindjárt az elején, a 4. pontban foglalkozik a magyarországi nemmagyar nemzetiségekkel is, és ebben szó szerint kívánja: „minden, Magyarországon élő nemzetiség jogegyenlőségét”.

Mondhatná azonban valaki, hát ez derék dolog és a magyarországi szociáldemokrata párt programjának szép kívánsága, ez teljesen elegendő tehát, és minden a legteljesebb rendben van. Véleményem szerint azonban ez távolról sem elegendő, és kérnünk kell a párt vezetését a kezükben tartó magyar elvtársaktól, hogy ezt a pontot minél előbb részletezzék, és ne csak részletezzék ezt a sarkalatos követelést, hanem ennek jegyében dolgozzanak az egész munkásmozgalomban, és a nemzetiségi kérdés terén jó példával járjanak elől az államban.

Világosságra van tehát szükségünk nemcsak a kormánykörökkel és a nemmagyar burzsoáziákkal szemben, de kell, hogy a magunk soraiban is tisztán lássunk, hogy még idejében kiküszöböljük a katasztrofális nemzetiségi politikát a szocialista szervezetekben, amely végül is veszélyes és visszatetsző szeparatizmusra és kölcsönös testvérharcra vezethetett volna.

Magyar elvtársaink úgy félnek a szeparatizmustól, mint az ördög a szenteltvíztől, és védekeznek is ellene, ha nem is a helyénvaló eszközökkel, amelyek révén valóban lehetséges volna még a szeparatizmus gondolatát is elhárítani, hanem éppen ellentétes fegyverekkel, s így ahelyett, hogy elűznék, felidéznek azt.

Nem tekintem feladatommak, hogy beszámolóim keretében részletesebben foglalkozzam a szeparatizmussal, ezt csupán mellékesen érintettem, amilyen mértékben azt a beszámoló tárgya megkívánja.

Az én feladatom az, hogy rávilágítsak a szlovák nép körülményeire és szükségleteire ebben az államban általában. Ha visszapillantunk a múltba, és megállapodunk az 1848-as éveknél, azt látjuk, hogy a szlovák férfiak, Štúr és a többiek, már ekkor Magyarország teljes, becsületos demokratizálását és az itt élő minden nemzetiség jogegyenlőségét követelték. Ezek a férfiak azonban már akkor sem találtak jóindulatú meghallgatásra a Magyarország felszabadításáért küzdő akkori magyar demokraták részéről. És bekövetkezett az, hogy a szlovákok, miután azt tapasztalták, hogy kívánságaikat nem teljesítik, a magyarok ellen fordultak, szlovák önkénteseket toboroztak, és csatlakoztak az osztrák császári haderőhöz, Bécsből remélve és várva a segítséget. De miután a 48-as forradalmat és a magyaroknak az ország függetlenségéért és a maguk külön szabadságáért vívott harcát az orosz kozákok segítségével leverték, a szlovákok Bécsből sem

kapták meg a megígért jutalmat, ellenben bekövetkezett a császári abszolútizmus, a Bach-korszak, amelyben a magyarországi népnek a magyarosítás helyébe – a németesítés jutott osztályrészül. Ez a korszak 1867-ig tartott, amikor az osztrák–porosz háború után Ausztria kénytelen volt kiegyezni Magyarországgal. Ennek a kiegyezésnek egyik pontja az volt, hogy Magyarország visszanyerte alkotmányát, országgyűlését, felelős magyar minisztériumot kapott, és ami a legfőbb – szabad kezet nyert belügyeiben. Röviddel ezután, 1868-ban megalkották az oly sokat hánytorgatott nemzetiségi törvényt, amely igaz, tartalmaz és megállapít bizonyos jogokat a községi igazgatás és az iskolaügy terén. De ezzel a nevezetes nemzetiségi törvénnyel az történt, ami azzal a csecsemővel történik, akinek anyja, alighogy világra hozta gyermekét, mindjárt kitekeri a nyakát, és nem hagyja élni.

Az 1868. évi nemzetiségi törvényt megalkották, de nem engedték, hogy életbe lépjen, illetőleg megakadályozták ezt, és ehelyett sovinszta politikát kezdeményeztek, és üldözni kezdték a nemzetiségek vezető férfiai és pártjaikat.

Ezen a ponton a nemzetiségi politika és taktika újabb szakaszához érkezőnk, amelyről már csak azért is meg kell emlékeznünk, mivel a magyarországi szociáldemokrata párt ebben a pillanatban ugyanaz előtt a helyzet előtt áll, mint annak idején a nemzetiségi pártok.

Tisza elkészítette az új választási törvényt, amely sok tekintetben rosszabb, reakciósabb, mint az előző volt. Ha ugyanis a harmincéves magyar állampolgár munkás élni akar választójogával, egész sor akadályt kell átugornia, leküzdenie, miközben fűhöz-fához küldözgetik, és egyévi egy helyben lakást követelnek meg tőle, hogy választójogára igényt tarthasson, de ezt még a választási elnök is elveheti tőle. Így fest a munkás választójoga a Tisza-féle új törvény szerint. És mit látunk mégis, miről olvasunk a Népszavában, és mihez kell nekünk is épp mostanában hozzájárulnunk.

Azt látjuk, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt, illetőleg annak vezetői teljes erővel belevetik magukat a választási küzdelembe, s már most lázasan készítik elő a jövő évi választási küzdelemhez szükséges eszközöket és fegyvereket.

És kérдем, elvtársak, vajon miért teszik ezt, talán bizony a mandátumokért, vagy kizárólag csak ezekért?

Szó sincs róla! Ez a munka és ez a harc azért szükséges, hogy rámutassanak erre az új választási szörnyszülöttre, hogy a népnek kinyílják a szeme, és világosan felismerje, mire volt képes féltelmében és a nép iránti gyűlöletében Tisza, s végül arra, hogy ezzel propagandát fejtsenek ki a szocializmus mellett, amire a választási időszak kitűnő alkalmat nyújt.

Hát milyen álláspontot is foglaltak el az 1868 utáni években a szlovák polgári politikusok?

Az akkori szlovák honfiak, mihelyt a kormány félretolta őket, letették a fegyvert, lemondtak a politikai tevékenységről, kimondták a passzivitást, nem vettek részt a képviselőválasztásokon, illetve nem állítottak jelölteket, és a szlovák választókat sorsukra bízták. Ennek az az áldatlan, rossz következménye lett, hogy a szlovák nép politikailag nem nevelődött tovább, a küzdelemben nem edződött meg, s oktalan eszközként bepálinkázottan ment az urnák elé, és egyre szállította a követeket, akik azután kutyába sem vették a szlovák nép szükségleteit.

Íme, ilyen volt a magyarországi szlovák nemzetiségi politikusok taktikája, amely pusztán memorandumok szerkesztésében merült ki. 1848-ban a szlovákok átnyújtották emlékiratukat Kossuthnak. 1861-ben viszont Bécsbe vitték memorandumukat a császárhoz, és legutóbbi miniszterelnöksége idején gróf Khuennak nyújtottak át újabb emlékiratot.

Azt hiszem, mondanom sem kell, hogy ezekből az alázas kérelmekből mindmáig semmi sem valósult meg.

Ebből következik, hogy a mi szlovák politikus-atyáink igen szerény és kényelemszerető emberek voltak, de nem jobbak náluk utódaik, a mi mostani nacionalistáink sem. Az öregek a hetvenes évektől mintegy 1900-ig a passzivitásra játszottak, hagyták, hogy a nép elsatnyuljon, és együgyűvé, kalandorok zsákmányává váljék.

A fiatalok az utóbbi években radikális húrokat pengettek, demokráciát, általános választójogot hirdettek, és csaknem azonos arcvonalra helyezkedtek velünk, napjainkban azonban jeles államférfiüként magasztalják legnagyobb ellenségünket², örvendeznek Khuen mosolyán, és pakálnak vagy legalábbis örömet szövetkezzenek a magyarországi szabadság utolsó maradványainak hóhéraival, a legmegátalkodottabb reakcióssal, aki egyaránt ellensége a szlovák és a magyar népnek. A szlovák nacionalisták nem tudnak következetesek lenni politikájukban, és nem tudnak

² É.: Tiszát.

szilárdan kitartani meggyőződésük mellett, s ha akadnak is közöttük szilárd, demokratikus felfogású és szabadelvű gondolkodású férfiak, ezek nem képesek heterogén környezetükből kiszabadulni, mert nincs kellő bátorságuk, hogy önállóan fellépjenek és oda menjenek, ahová meggyőződésük szólítja őket.

Dr. Bazovsky³ például igen okosan és férfiasan kiállt az egyenes tiszta radikális politika érdekében a szlovák nemzetiségi pártban, de csakhamar kifulladt, s most ismét egyeztetni akarja a tüzet a vízzel, a klerikális képmutatókat a haladó ateistákkal, és – mint mondotta – ha török szakad, akkor is meg kell szüntetni az ellentéteket, és mindenkit egy táborba kíván terelni.

Végződhet ez jó eredménnyel? Véleményem szerint soha!

Itt nyíltan és becsületesen kell kiállni a radikális haladó felfogás mellett, és nem vállalhatunk közösséget sem vérszopókkal, sem olyan daliákkal, akik elfogadták a Judás-pénzt, és eladták a nép jogait.

A mi nacionalista politikusaink efféle nemzetiségi politikája nem találhat részünkről helyeslére, és nem nyeri el más pártok és körök bizalmát sem. Mert aki ma így, holnap úgy beszél, annak barátságát senki sem hiheti, törekvéseiben senki sem támogathatja.

Ennek következtében nem meglepő, hogy a szlovák nemzeti párt sehol sem élvez bizalmat, és még saját párthívei bizalmát is elveszti.

Vannak szlovák politikusok, akik Pétervárról várják a Messiást, míg mások a Belvedereéből⁴. Hogy kívárlák-e, igen kétséges, azonban az máris megállapítható, hogy Bécsben 1848-tól mindmáig mindenhez hozzájárultak, ami a Lajtán túl a nemmagyar néppel történt.

Bennünket azonban a szociáldemokrata pártnak a nemzetiségekhez és azok követeléseire való viszonya is kell hogy érdekeljen.

És itt ismét vissza kell térnünk pártunk programjához, nevezetesen annak 4. pontjához, amely az összes nemzetek jogegyenlőségét követeli. Önmagában azonban ez a program még semmit sem jelent.

Elismerem, hogy minden szociáldemokratának bizonyos mértékig kell hogy nemzeti meggyőződése legyen, azonban sohasem válhat sovínisztává, aki irigyli, hogy más is létezik, és gátolja, akadályozza annak fejlődését.

Nékünk ezen a téren eléggé keserű tapasztalataink vannak, melyeket ki kell irtanunk és küszöbölnünk a pártból.

A magyar elvtársainknak a pártprogram 4. pontját részletesen ki kell fejteniök, és ehhez kell magukat tartaniok. Különösen szükséges ez most, amikor a párt arra készül, hogy teljes erejével részt vegyen a választási küzdelemben.

Amikor Tisza a románokkal tárgyal, a Népszava valósággal nógatta a magyar ellenzékét, adjon már végleges elfogadható nemzetiségi programot a nemmagyar nép bizalmának megnyerése érdekében.

Ugyanezt kérjük most mi is magyar elvtársainktól. Járjanak elől jó példával mind az ellenzékkel, mind Tiszával szemben. Fejtsék ki pontosabban a program 4. pontját, alakítsák át a párt szervezeti szabályzatát egy Magyarország minden nemzetiségének képviselőiből álló általános végrehajtó bizottság felállításának révén, támogassák minden lehető módon a nemmagyar, kivált a szlovák munkásság mozgalmát, akkor elégedettebbek leszünk és előbbre jutunk.

Az afféle kérdés viszont, hogy a szociáldemokrata párt többet magyarosít és asszimilál, mint az összes Emkék és Femkék⁵ együttvéve, igen méltatlan a szociáldemokráciához...

...Miként lesz tehát lehetséges a szlovák dolgozó népet a saját érdekében megnyernünk a szocializmus, a modern, osztályöntudatos munkásmozgalom számára?

Egyedül olyképpen, elvtársaim, ha a most még kicsiny és gyenge szlovák szociáldemokráciát talpraállításában segítjük, ha lehetővé tesszük számára, hogy kinevelje szükséges agitációs erőit, egyedül úgy, hogy nemcsak a program szavával, de a tettek erejével is megmutatjuk, hogy őszintén, határozottan, minden hátsó gondolat nélkül a szlovák dolgozó osztály kulturális, politikai és gazdasági felemelése mellett vagyunk, és őszintén, férfiasan kiállunk a terület nemmagyar lakosága nyelvi követeléseire.

³ Bazovsky, Eudovít (Bazovszky Lajos): Iosonci ügyvéd, szlovák nemzetiségi politikus.

⁴ A szlovák politikusok közül Hodža Milán állott közvetlen kapcsolatban Ferenc Ferdinánd trónörökösével, ill. annak kifejezetten politikai törekvéseket szolgáló katonai irodájával (Militärkanzlei), melyet működési helyéről, a bécsi Belvedere palotáról már ekkor „Belvedere-árnyékkormány”-ként emlegettek.

⁵ Értsd: Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet, illetve Felvidéki Magyar Közművelődési Egylet, a korszak ismert asszimiláló célzatú kultúregyletei.

Ha a szlovák nép látja majd, hogy a magyarországi szociáldemokrácia derekasan és tisztességesen érdeklődik szükségletei iránt, akkor bizalma lesz a párthoz, és a magyarországi szocialista seregek megbízható ezrede lesz.

Lehocký elvtárs ezután az alábbi határozatot terjesztette a kongresszus elé:

A szlovák szociáldemokrácia IV. kongresszusa felismerve annak szükségét, hogy a kormány és a polgári nemzetiségi pártok között folyó paktálás jelen időszakában világosan kifejezésre kell jusson a szociáldemokráciának ezzel a paktálással szemben és általában az egész ügyben a magyarországi nemzetiségi kérdés körébe tartozó fontos kérdések összességével kapcsolatos állásfoglalása, kijelenti, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt programjának alapján áll, mely a minimális követelésekről szóló proklamáció 4. pontjában teljes egyenjogúságot követel az országban élő minden nemzet számára, és elítél minden olyan törekvést, mely arra irányul, hogy a fennálló jog-egyenlőtlenséget mind politikai, mind gazdasági, kulturális és nemzeti tekintetben fenntartsák, és Magyarország köz- és államéletében⁶ a nemmagyar nemzetiségeknek a magyarokkal teljes egyenjogúságát jelenti ki egyedüli alapként, melyen a nemzetiségi béke és minden nemzetiség odaadó együttműködése Magyarország minden nemzete érdekében megvalósítható.

Ebből a programszerű álláspontból kiindulva, annak a meggyőződésnek ad kifejezést, hogy csakis a demokrácia és a demokratikus követelések megvalósítása vezethetik Magyarország lakosságát a nemzeti béke állapotához. Kizártnak mondja továbbá, hogy gróf Tisza Istvánnak, a magyarországi nép- és nemzetiségellenes reakció e jellegzetes szószólójának és előharcosának a burzsoá nacionalistákkal⁷ folyó mostani paktálása pozitív eredményre vezessen. A kongresszus a leghatározottabban elítéli ezeknek a nemzetiségi vezetőknek mindazon kijelentéseit, miszerint abban a helyzetben lennének, hogy a nép véleményét juttatják kifejezésre, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés megoldható lenne az állampolitikai hatalom mostani birtokosainak kiszolgálásával és a magyar oligarchia és a bécsi kamarilla részéről folyó ámtítás révén, és tiltakozik a nemzetiségi vezetők e hamis játéka ellen, akik hol a sárga-fekete Gross-Österreich táborral, hol pedig a nagyszláv vagy más irredentával kacérkodnak.

A szociáldemokrata párt programjában követelt nemzetiségi jogegyenlőség nem paktumok vagy politikai [könyör]adományok, hanem nehéz és céltudatos nemzetiségi harc műve lesz, amely a belső nemzeti megerősödés és a demokrácia révén a nemzeti egyenjogúsághoz és az önkormányzathoz vezet. Ezért a szociáldemokrácia mindenkor támogatja majd mindazokat a törekvéseket, amelyek elősegítik a demokráciát és minden magyarországi nemzetiség dolgozó néposztályának politikai, gazdasági és ezzel természetszerűleg nemzeti belső megerősödését is.

A kongresszus továbbá megállapítja, hogy miként minden európai szociáldemokrata pártnak, a szlovák szociáldemokráciának is nemzetiségi tekintetben az európai államok szövetségének demokratikus és szocialista alapon, valamint a nemzetiségi önkormányzat alapján való megszervezése a célja.

A kongresszus elismeri, hogy a szlovák nemzet mind anyagi, mind szellemi tekintetben szegény, ezért múlhatatlanul szükségesnek tartja, hogy a szlovák szociáldemokrácia mindazt támogassa, ami a szlovák nép anyagi és erkölcsi haladását elősegíti, és miután meggyőződése, hogy a legjobb segítség e haladás biztosítása érdekében a demokrácia, kijelenti, hogy a demokratikus törekvések támogatása és a tisztességes politikai harc a szlovák nemzetiségi politika egyedül egészséges alapja.

A kongresszusunak az az álláspontja, hogy Magyarországon csak olyan nemzetiségi politika egészséges és elfogadható, mely biztosítja a szlovák népnek, hogy saját nyelvén szólalhasson fel jogai érdekében, mely biztosítja az anyanyelvi művelődést és azt, hogy a saját nyelvén érvényesülhessen a közéletben.

A szociáldemokrácia kongresszusa ezért mintegy a szociáldemokrata program folyománycént követeli a szlovák nép számára:

1. A polgári szabadságjogokat, a társulási, gyülekezési, költözési, szövetkezési és sajtószabadságot, az általános, egyenlő és titkos választójogot mind országgyűlési, mind megyei és községi viszonylatban,
2. hogy a bírálkozásban az igazságosság és a lakosság érdekében a pöröket a felek nyelvén tárgyalják,
3. hogy a közigazgatásban a nép nyelvét használják, és az önkormányzat révén minden állampolgár a saját nyelvén érvényesülhessen,

⁶ Szó szerint: szervezeti életében.

⁷ Értsd: a román nemzeti párt tagjaival.

4. hogy a szlovák ifjúság az elemi, továbbképző (ismétlő), tanonc- és szakiskolákban szlovák nyelvű oktatásban részesüljön,

5. hogy mindazon intézmények megszűnjenek, amelyek a munkásvédelmi törvényhozásban lehetetlenné teszik a magyarul nem tudó munkásság érvényesülését.

Lehocký elvtárs beszéde után *Buchinger* elvtárs vette át a szót.

Elvben egyetért az előző szónokok által előterjesztett határozatokkal és következtetésekkel, mégis néhány kérdésben helyreigazítást és néhány megjegyzést kíván tenni. Ha Benda és *Lehocký* elvtársak azt a benyomást akarják kelteni, hogy nemzetiségi tekintetben hibák történtek, a felelősség ezért nemcsak a magyar, hanem a szlovák elvtársakat is terheli. A hibákért való felelősséget meg kell osztanunk egymás között. Ha Benda elvtárs kifogásolja a Népszava közleményét, hogy a szakszervezetek többet asszimilálnak, mint az összes magyarosító egyletek, ez a lap kötelessége, és megrovást érdemelne, ha nem tenné ezt, mivel a magyar elvtársak a szakszervezetekben bevezetik a közömbös munkásságot a magyar kultúra közösségébe. Ez pedig nem sovinizmus, hanem érdem. Ezzel azonban korántsem akarják kiirtani a szlovák munkásság nemzeti érzését. Amikor pedig a Népszava és a Vas- és Fémmunkás támadták a Magyarországon alkalmazott külföldi munkásokat, akik Magyarországon nem teljesítik a szervezettel szembeni kötelességüket, ezzel csak a maguk kötelességét teljesítették.

Buchinger elvtárs megjegyzi, hogy a szociáldemokrata párt programjának 4. pontja egészen világos, ezt nem kell pontosabban kifejteni. Ennek a részletezését ott, ahol nem mi, hanem mások döntenek, nyugodtan átengedhetjük azoknak. Bízunk azokra a bírálókat. Az elvben mindannyian egységesek vagyunk, a szociáldemokrata program alapján állunk, nézeteinkben tehát nincs különbség.

Nem félünk a szeparatizmus ördögétől Magyarországon, de úgy kívánunk dolgozni, hogy ez fel ne üthesse fejét. A nemmagyar munkásságnak mindent meg kell kapnia, ami fejlődéséhez szükséges a párt és a szakszervezetek keretében. Kíméljük meg magunkat a más országokban felmerülő ellentétektől. Ha Tisza most a nemzetiségi nacionalistákkal paktál, csak az a cél lebeg előtte, hogy megsemmisítse a szociáldemokráciát. Holnap ismét más dolgokat vet majd fel, hogy a demokrácia előhaladását Magyarországon megállítsa. Ezért van szükségünk egységre a munkásság körében, s az ellenséggel szembeni egységes fellépésre minden arcvonalon.

Němec elvtárs megjegyezte, hogy tulajdonképpen nem kért volna szót, ha *Lehocký* elvtárs beszámolója nem hangzott volna kissé reménytelenül. A nemzetiségi kérdés súlyos probléma, és mi egészen másképpen látjuk, mint a polgárok. Az uralkodóház kihasználja a nemzetiségi ellentéteket, hatalmának megszilárdítása érdekében. Monarchiánkban csak akkor adtak jogot a nemzeteknek, amikor rosszul állottak az ügyek. A porosz-osztrák háború után Ausztriában a németek, Magyarországon a magyarok vették kezükbe a politikai hatalmat. Nékünk szociáldemokratáknak azonban nemzetiségi szempontból igazságosaknak kell lennünk. Ehhez pedig nem elegendő csupán a program, ehhez gyakorlat is szükséges. Meg kell erősíteniünk mozgalmunkat, hogy érvényesüljünk a közéletben, és ebből az államból olyan intézményt alakítsunk ki, amelyben minden nemzet érvényesülhet. Azután megemlékezett még az ausztriai szakszervezeti viszályokról, és annak a véleményének adott kifejezést, hogy békéljenek meg, amit egyébként a körülmények és a közös munka is szükségszerűen megkövetelnek.

Ezután a napirend 3. és 4. pontjának⁸ határozatait egyhangúlag elfogadták...

⁸ *Benda* (A szlovák munkásság és a szakszervezetek) és *Lehocký* (A szlovák nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia) referátumai.

Feljegyzések és intézkedések a brailai magyar református népiskola „vegyes” (koedukációs) jellegének megtartását célzó akció köréből¹

A

1914 ápr. 22

A magyarországi egyetemes református konvent felterjesztése gr. Tisza István miniszterelnökhöz Koncz Ferenc brailai ref. lelkésznek az itteni magyar református népiskola vegyes jellegéről tett jelentése tárgyában, 1 melléklettel

ME 1914–XX–3469
(Gépirásos eredeti irat)

2028/1914 sz.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Múlt évi december 29-én 7791/1913 sz. a kelt itteni előterjesztés kapcsán a brailai lelkésznek a brailai református iskola vegyes jellegének korlátozása tárgyában tett újabb jelentését azzal a kéréssel van szerencsém megküldeni, kegyeskedjék Nagyméltóságod tett vagy teendő nagybecsű intézkedéseiről tájékoztatni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1914. április 22.

A református egyetemes konvent elnöksége:

gr. Desseffy József [?] sk.
főgondnok, világi elnök.

[körpecsét:]

A Magyarországi Református
Egyház Egyetemes Konventje

Melléklet:

1914 márc. 28

Koncz Ferenc brailai ref. lelkész jelentése a magyarországi ref. konvent elnökségének az itteni magyar iskola vegyes jellegét betiltó román kultuszminisztériumi rendelet tárgyában

ME 1914–XX–26 (3469)
(Kézírásos eredeti irat)

Szám: 32–1914.

Brailai ref. egyházközség.

Méltóságos Konventi Elnökség!

Már két ízben kaptam a román kultuszminisztériumtól iskolánk vegyes jellegét a jövő 1914/15. tanévtől kezdve betiltó rendeletet. Az egyik leiratot bátor vagyok fordításban közölni: „Sz. 5782–1914. febr. 24. (ó szerint) Igazgató Úr! F. é. 20. sz. a kelt megkeresésére válaszolva értesítjük, hogy jóváhagytuk a betérjesztésében felsorolt hét növendéknek az anyakönyvbe való beíratását. Egyben figyelmeztetjük, hogy a jövő tanévtől kezdve a III. és IV. osztályok vegyes minőségben nem működhetnek tovább, mert ez ellenkezik a városi oktatás szabályzatával. Alkalmazkodni fog tehát az 1911. évi 11.548. sz. autorizációhoz, külön tantermet nyitván a fiúk, s külön a leányok számára.”

¹ A kérdés vizsgálatához l. még a magyarországi ref. egyetemes konvent elnökségének 1914. febr. 10-i felterjesztését gr. Tisza István miniszterelnökhöz a romániai magyar ref. egyházmege az évi első félévi költségvetése tárgyában – ME 1914–XIX–1310, továbbá a romániai ref. egyházmege részéről a koedukációs jelleg megtartása tárgyában tett jelentéssel kapcsolatos, Tiszához intézett febr. 21-i közös külügyminisztériumi átiratot – ME 1914–XX–26 (1414). Az említett ügygel, a romániai magyar ref. egyházmege 1914. első félévi tervezetével összefüggésben l. még az ügyre vonatkozó 1914. márc. 23-i miniszterelnökségi feljegyzést – ME 1914–XIX–1310. – Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de a felmerülő összefüggések miatt itt említjük meg, hogy 1914 április és május hónapjaiban hosszabb hivatalos iratváltás zajlott le Berchtold és Tisza, illetve Sándor belügyminiszter és minisztériumának rendészeti szervei között a iasi-i tanítóképző intézet brassói tanulmányútjával kapcsolatban. – Vö. ME 1914–XX–3055.

A fenti sz. betérjesztésben a fennálló rendelet értelmében a román tanfelügyelő által december havában lezárt anyakönyvbe, a lezárás után jelentkezett 7 növendéknek utólagos anyakönyvelésére kértem és nyertem engedélyt. Ezzel az eddig beiratkozott növendékek száma 42-re¹ emelkedett. Újabbban jelentkezett még 2. Ez mindenesetre öröndetes jelenség, Méltóságos Konventi Elnökség, tekintve, hogy a jelentkezők többsége magyar ajkú és ref. vallású; de ez a létszám – még ha jövőre emelkedni is fog, ami igen valószínű, mivel a 3–4 évre terjedő csatornázási munkálatokat végeztető, részben magyar vállalat már eddig is számos magyar, s ezek között ref. családot is szerződtetett – mégsem lesz arányban azzal az áldozattal, amellyel 2 tanerő beállítása járna.

De tekintettel arra, hogy a vegyes jellegnek további fenntartására a múlt tapasztalatai alapján még ily létszám mellett is kevés kilátás van, amit igazol azon körülmény, hogy a kultuszminisztérium már most szükségesnek látja a figyelmet erre felhívni, s minden kétséget kizárólag érvényt fog ezen rendeletének szerezni a létszámra való tekintet nélkül, mert a múltban is ugyanez a kormány erőszakolta ránk a kettéválasztást minden különösebb indok nélkül.

Véleményem szerint mindenesetre számolni kell a jövőben bekövetkező ilyen alakulattal, s azért tartottam szükségesnek már most jelentést tenni a Méltóságos Konventi Elnökségnek, s utasítást kérni a jövő évi költségvetések megszerkesztésénél követendő eljárásra nézve.

Ezzel kapcsolatosan bátor vagyok bármely eshetőség esetén alázattal kérni a Méltóságos Konventi Elnökséget, hogy méltóztassék a lelkeszi állás megszüntetésére vonatkozó rendeletét megváltoztatni, s az iskola szétválasztása esetén az egyik csoport, – a vegyes jelleg további fenntartása esetén pedig külön tiszteletdíjra való jogosultság nélkül az iskola vezetésével továbbra is megbízni s jelenlegi állásomon megtartani.

Méltóságos Konventi Elnökség, csaknem 10 évi szerény munkásságomnak s küzdelmeimnek gyümölcsét igazán csak most élvezhetném, mikor az egyház és iskola belső békéje s fejlődése biztosítva van, s mikor a Méltóságos Konventi Elnökség kegyes jóvoltából én is kedvező anyagi helyzetbe jutottam.

Kérem azért ismételten a Méltóságos Konventi Elnökséget a híveknek e tárgyban benyújtott kérésére is tekintettel: méltóztassék ilyen értelemben dönteni, s a híveknek megelégedését a további sikeres működhetés zálogául tekinteni.

Braila, 1914. március hó 28-án
a Méltóságos Konventi Elnökségnek

alázatos szolgálója:
Koncz Ferencz sk.
ref. lelkész.

[körpecsét:]
A BRAILAI EV. REF. MAGYAR EGYHÁZ

B

1914 jún. 10

Ministerelnökségi átirat-fogalmazvány a közös külügyminisztérium részére a romániai kormánynek az ottani magyar iskolák vegyes jellegét korlátozó rendelkezésével kapcsolatban

ME 1914–XX–26 (4265)
(Gépirásos fogalmazvány)

Tárgy: Ref. egyetemes konvent elnöksége a brailai ref.
iskola vegyes jellegének korlátozása tárgyában

Közös külügyminiszter úrnak.

A ref. egyetemes konvent elnökségének *J.* alatt *visszakérőleg* idezárt felterjesztése alapján van szerencsém Nagyméltóságodat – f. évi január hó 6-án, 26. sz. a. és május hó 12-én, 3469. sz. a. kelt átirataim kapsán – tisztelettel kérni, méltóztatásuk illetékes külügyi szerveinket ismételtlen utasítani, hogy a román kormánynek az iskolák vegyes jellegét korlátozó rendelkezéseivel szemben, a magyar iskolák érdekeinek megvédésére tett lépéseikről, illetve ily irányú eljárásuk eredményéről tegyenek *sürgősen* jelentést.

Budapest, 1914. június hó 10.

Márffy sk.

L. P[etry] VI 12

K VI/12 J[eszenszkv]

C

1914 júl. 23

Ministerelnökségi átirat-fogalmazvány a ref. egyetemes konvent elnökségéhez a brailai magyar iskola vegyes jellege tárgyában¹

ME 1914–XX–26 (5429/914)
(Kézírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Cs. és kir. közös külügyminiszter úr a romániai vidéki
magyar iskolák vegyes jellegének meghagyása ügyében

Terveztetik:

Bizalmas!

Ref. egyetemes konventi elnökségnek.

Hivatkozással f. é. június hó 8-án, ad 2028. sz. a. kelt becses iratára, van szerencsém Címet tisztelettel értesíteni, hogy a román kir. kormány 1912. évi február hó 1-én 89.844. sz. a. (Seria G. Biuroul D.) a bukaresti cs. és kir. főkonzulátushoz intézett irata értelmében minden olyan romániai magyar elemi népiskolának, hol a leányok száma a 25-öt meg nem haladja, vegyes jellege a III. és IV. osztályban is megmaradhat.

Mivel a brailai magyar ref. iskolában a leánynövendékek száma csak 22, s így ezen most említett rendelkezés erre a tanintézetre is vonatkozik, ezért bukaresti cs. és kir. követségünk az idézett iratra hivatkozva felkérte a román kir. kormányt, hogy a brailai ref. magyar iskolának jelen vegyes jelleg[ben való fennmaradásához]nek meghagyásához járuljon hozzá.

Mihelyt e közbenlépés eredményéről értesülni fogok, erről lesz szerencsém Címet tájékoztatni.

Fogadja stb.

Bpest 1914. júl. 23.

Petry s. k.

VIII/25

f. v. VII/23. J.

Tisza s. k.

¹ Az irathoz I. mell. gr. *Czernin* Ottokár bukaresti osztrák-magyar nagykövetnek gr. *Berchtold* Lipót közös külügyminiszterhez Sinaiából 1914. júl. 9-én a fenti ügyben intézett levelét.

A „Vajda-affér” az 1914. évi képviselőházi indennitási vitában

1914 ápr. 23

Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő felszólalása és gr. Tisza István miniszterelnök válasza, valamint Vajda Sándor és Tisza István újabb felszólalásai az ellenzék körében jelentkező állítólagos „russzofil” tendenciák, illetve Vajda ilyen jellegű állítólagos összeköttetései tárgyában az 1914/15. évi állami költségvetés tárgyalásakor

Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 15–22. l.

Vajda Sándor: T. ház! Az a tény, hogy a sors úgy hozta magával, hogy nekem jutott az a szerep, hogy egyedül képviseljem az ellenzék, és egyedül legyek jelen a mai ülésen román képviselőtársaim közül, nagyon karakterizálja politikai viszonyainkat. Mert azok az én román képviselőtársaim, akik nagyon szívesen részt vettek volna, mint ellenzékiek, ebben a vitában, kénytelenek voltak más harctérre sietni¹, és rám bízni azt, hogy a párt ellenzéki álláspontját itt kifejtssem, azok pedig, akik eléggé számosan vannak, hogy itt az ellenzék képviseljék, jobbnak tartották meg nem jelenni...

A továbbiakban hosszasan részletezi, hogy a nemzetiségi képviselő, kivált a román nemzetiségi képviselő helyzete mennyivel előnytelenebb magyar ellenzéki képviselőtársaiénál. Mert az ő felszólalásukat a magyar ellenzék többnyire még türelmetlenebbül fogadja, mint a kormánytöbbség. Rámutat, hogy 1912-ben valósággal tetőzött a kivándorlási hullám, amennyiben ebben az évben 212.276 kivándorló útlevelet adtak ki Magyarországon, s a kivándorlók között már a nők is a százezret megközelítő számmal – 86.083 – szerepeltek. – Mint más alkalmakkor, az orvos-politikus ekkor is megragadta az alkalmat, hogy megdöbbenő képekben és adatokkal vázolja az ország egészségügyi elmaradottságát. Elfoglaltságára jellemző, hogy ezt az egészségügy terén jelentkező súlyos elmaradást is a nemzetiségpolitikai birálat mérlegére teszi, amihez ennek köze nem volt. Bár abban kétségkívül igaza lehetett Vajdának, hogy az egyes nemzetiségeknél működő orvosok nyelvi nehézségei minden bizonnyal hozzájárultak a népegészségügyi problémák fokozódásához. Vajda elfoglaltságára mi sem jellemzőbb, mint hogy a románok körében általában kimutatható nagyobb arányú gyermekhalandóságról beszél a magyaréval szemben, aminek épp az ellenkezője mutatható ki az 1914 előtti években mind az erdélyi, mind a környező, több nemzetiség által lakott magyarországi területeken. Így alakítja ki azt az indokolatlan összegezést, hogy a román népet Magyarországon nemzetiségi jellege következtében is sújtják a gazdasági, sőt a természeti csapások, a népegészségügy terén kimutatható elhanyagolás stb.

...T. ház! bizony a román vidékeket sújtja minden rossz: az árvíz, a közigazgatási büntetések, a telepítések, a gyermekhalandóság, az orvoshiány! De ezek dacára is a mi népünk a mai napig nyugodtan viselte magát, és hordozta nehéz sorsát.

Most azonban egyszerre a magyar sajtó és a magyar ellenzéki képviselők egy nagyon furcsa irányt kezdtek képviselni. (*Halljuk! Halljuk!*) Ti. à tout forszírozzák a russzofil irányzatot, és napról-napra megismétlik a krajcáros napi sajtóban, hogy mi irredentisták vagyunk, akik Erdélyt el akarják szakítani, és Romániához akarják csatolni.

Mikor megtörténhetik az, hogy nyilatkozatok tételnek russzofil értelemben nyilvános népgyűlésen, és hogy egy egész sajtó-kampány keletkezik, amely ezeket a nyilatkozatokat helyesléssel kíséri, akkor nem zárkozhatunk el azon aggodalom elől, hogy ezek a dolgok a mi népünkben visszhangra fognak találni, és hogy akkor majd azt fogják nekünk szemünkre hányni, hogy mi, akik soha ilyen irányban nem agitáltunk, ilyen irányt [nem] képviseltünk, vagyunk azok, akik hazaáruló irányzatot ébresztünk a nép lelkében. Azért én már most kijelentem, hogy az én pártom mindennemű felelősséget elhárít magától ilyen irányban, és hogy azt áthárítja azokra az urakra, akik ezt az irányt képviselni eléggé könnyelműek voltak. (*Élénk helyeslés.*)

Nagyon tartja magát az a hír, hogy gróf Károlyi Mihály képviselőtársam, mihelyt hazaérkezik amerikai útjáról, azonnal Szent-Pétervárra megy több magyar képviselő társaságában. Tessék elképzelni, hogy mi lett volna, ha ilyen hír valamelyik tót, szerb, román vagy horvát képviselőről kelt volna szárnyra...

¹ Mint beszéde más helyén elmondja, egy részük a hajdúdorogi gör. kat. püspökséghez csatolt helységekben felszólalók ellen indított, ekkor indult szatmári pör főtárgyalásán vett részt.

Vajda szerint az elfogult belpolitikai áramlatoknak érvényt adó, a Memorandum-pertől (1892–94) a máramarosi perig (1914) kudarccal végződő nemzetiségi perek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy viszonyunk megromlott Romániával, Szerbiával, sőt még Németországgal is. „...Annak [értsd: Németországnak] szimpátiáját is könnyelműen kockára teszik, úgyhogy mikor a nagy veszély pillanata bekövetkezik, teljesen izoláltan marad a monarchia...” S bár a rendkívül megnövekedett költségvetést kifogásolja, azonban ennek keretében – úgy véli – „többet lehetne még költeni a hadseregre, ha más budgetekből levonások történének...”

...Mindezek után ismét a román nép álláspontját kell hangsúlyoznom, amely annyira hazafias volt kötelességeinek teljesítésében, hogy még Amerikából is hazaküldte adófilléreit, és még onnan is hazajött, hogy lerója katonai szolgálatát. Ezzel szemben azt látjuk, hogy ellenértékül olyan választói jogot kapott, hogy a jövőben egyetlen képviselőt sem lesz képes saját akarata szerint a képviselőházba küldeni, és hogy az idegen delegációban ismét megismétlődik az régi rendszer, hogy abban egyetlenegy román képviselő sem fog részt vehetni. Joggal megköveteljük a kormánytól, hogy ha jók vagyunk adóalanyoknak és újoncnak, ha a román nép jó államfenntartó elemnek, amikor a kötelességek teljesítéséről és terhek viseléséről van szó, akkor legyen jó ez a román nép akkor is, amikor az egyenjogúságról van szó.

Ha azonban nem akarnak minket elismerni államfenntartó elemnek, és nem akarják lehetővé tenni a román népnek, hogy nemzeti létét szabadon élhesse, hogy abban az arányban élvezzen jogokat, amely arányban kötelességeket teljesít, amikor adóval és újonccal adózik a monarchia fenntartása érdekében, akkor tessék a kormánynak egyszer eltekinteni az újoncok kiállításától és az adó beszédétől, a mi népünket illetően, hogy lássuk, vajon képes lesz-e az államfenntartó magyar elem viselni mindazokat a terheket, ha a román és más nem magyarajkú népeket ezekből a jogokból kizárja. (*Mozgás jobbfelől.*)

Nagyon jól tudjuk mindannyian, hogy Romániában és Oroszországban most nagy agrárreformok vannak folyamatban, és hogy csak rövid idő kérdése, hogy az agrárkérdés ezekben az országokban, amelyek velünk szomszédosak, véglegesen megoldassanak. Meglehet, hogy gróf Károlyi Mihály t. képviselő úr éppen azért szándékozik Szentpétervárra utazni, hogy tanulmányozza az agrárreform kérdését és a földfelosztást a paraszt kisbirtokosok között.

Ezt nem tudom, de addig is nagyon jó volna, ha a kormány komolyan foglalkoznék azzal az eszmével, hogy nálunk is agrárreformokat vigyen keresztül, és hogy ezek a reformok akkorra, amikor azok a szomszéd államokban már teljesen keresztül vitetnek, nálunk is megvalósuljanak, mert azzal tisztában kell lennie ennek a kormánynak és a ház minden politikusának, hogy államokat építeni és fenntartani csendőrszuronyokon nem lehet, és hogy ennek a monarchiának a létezését csak úgy lehet biztosítani, ha az az érzelmeik és érdekek közösségére lesz felépítve, nem pedig úgy, hogy minden nem magyarajkú honpolgár mellé Predeáltól Orsováig s egészen Bruckig egy-egy magyar királyi csendőrt állítanak. Mivel pedig ezen kormány működésében a jóindulat és a békére való komoly törekvés tényeit nem vagyunk képesek felfedezni, és mivel látjuk, hogy ez a kormány is fenntartja velünk szemben a múlt kormányok rendszerét és taktikáját, a költségvetést pártom nevében nem fogadom el.

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Én a képviselő úr előadásával szemben csak egypár igen rövid megjegyzésre szorítkozom. (*Halljuk! Halljuk!*)

A t. képviselő úr megemlékezett arról, hogy a román nemzetiségi párttal lefolyt tárgyalások óta semmi sem történt, ami, amint ő kifejezte magát, az akkor elhangzott szép szavakat cselekedetekre váltotta volna fel. Hát én megnyugtathatom a t. képviselő urat az iránt, hogy amiket mint a kormány nézeteit és mint a kormány álláspontját kifejtettem, azokat igenis nyugodtan, következetesen meg fogjuk valósítani és át fogjuk vinni az életbe. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Azt hiszem, hogy nagyon rövid idő választ el attól, hogy – fontosabb kérdéseket említve – a vallásoktatásra vonatkozó új rendelet megjelenhessék, és a többi intézkedés is – természetesen mindegyik a maga idején – meg fog történni. Általában meg lehet győződve a t. képviselő úr, akinek beszéde meglehetősen hangulatkeltésre és nagyon különböző irányokban ad captandam benevolentiam volt beállítva, hogy harmadrendű állampolgároknak senki sem tekinti a románokat Magyarországon. (*Igaz! Úgy van!*) Magyarországon a teljes egyenjogúság álláspontján bínnak faji és nemzetiségi különbség nélkül mindenki, és ha összehasonlítjuk azokat az általa emlegetett szociális állapotokat Magyarországon és bárhol másutt, ahol románok laknak, nyugodt lélekkel merem állítani, hogy a román nép anyagi és kulturális szempontból sehol sem él olyan jó viszonyok között, mint Magyarországon. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)...

Tiltakozik az ellen, hogy Vajda a katonai költségvetésre előirányzott kiadásokat kevesellje, és olyan beállításban foglalkozzék a magyarországi katonai egységek felszerelésének hiányaival, ahogy azt a román nemzetiségi képviselő teszi. Egyébként is a közös katonai kiadások felemelt összegét keveselleni aligha népszerű politika. „A román nép is nagyon megköszönné azt, ha ezeknek a terheknek az emelésére csinálna itt az ő képviselőjük propagandát.” Ezután rátér Vajda beszédének a „ruszsofil tendenciákkal” foglalkozó részére, s ebből kiindulva éles személyi támadást intéz Vajda ellen.

...A képviselő úr beszédének egy részére nézve abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy egytértek azzal a kritikával, amellyel bizonyos köröknek ruszsofil tüntetéseivel szemben élt. Nem akarok erre a kérdésre kitérni, hiszen gondolom, közelebről, esetleg a delegációkban lesz alkalmam ezzel a tulajdonképpen mulatságos tünettel foglalkozni. (*Derütség. Felkiáltások: Nevetéses!*) Én a képviselő urat biztosíthatom róla, hogy senki a magyarországi románságot, és senki a magyarországi román nemzetiségi párt zömét ruszsofil tendenciákkal vádolni vagy gyanúsítani nem fogja; mindazáltal elismeréssel kell lennem a képviselő úr bátorsága iránt, aki másoknak ruszsofil tendenciáit kritika tárgyává teszi, valószínűleg abban a tudatban, hogy senki sem ismeri azokat az intim összeköttetéseket, amelyekben a képviselő úr Gerovszkyékkel és Gerovszkyék barátaival van.

Vajda Sándor: Felelek rá!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Érdeklődéssel fogom a feleletet várni. Mindenesetre, mondom, addig, amíg fel nem világosít tévedésemről, egy bizonyos elismerést kell a képviselő úr bátorságáért kifejeznem.

Ezeket kívántam megjegyezni, t. ház, mert nem akartam ezeket az állításokat egy percig sem válasz nélkül hagyni. (*Élénk helyeslés.*)

Különbem kérem, méltóztassanak a költségvetést a részletes vita alapjául elfogadni. (*Élénk helyeslés.*)

Vajda Sándor: Személyes megtámadtatás, illetőleg félreértett szavaim értelmének helyreigazítása címén kérek szót.

Elnök: A ház megadja az engedélyt? (*Igen! Megadjuk!*)

Vajda Sándor: T. ház! A miniszterelnök úr engem oly súlyos váddal illetett, amelyekről legtöbbszörnek önök közül, a súlyossága tekintetében, fogalma sincs, úgyhogy kötelességemnek, önvédelmi kötelességemnek tartom, hogy ezt a vádat egy percig se hagyjam magyarázat nélkül.

Azt mondta a t. miniszterelnök úr, tudomása van arról, hogy nekem összeköttetésem voltának Gerovszkyékkel. Én két Gerovszky-testvért ismerek. Ezek most fogságban vannak,² mert ruszsofil propagandával vannak vádolva. A keresztnevük nem jut eszembe. Az egyik orvos Karlsbadban, a másikkal egyetlenegyszer találkoztam, amikor a testvérével felkeresett. Az orvos Gerovszkyval életemben háromszor találkoztam.

T. miniszterelnök úr, tessék Gerovszkyt kikérdezni, hogy mit beszéltem vele, milyen álláspontot foglaltam el, ami az ő ruszsofil tendenciáját illeti. Tessék kikérdezni a másikat, akivel csak egyetlenegyszer találkoztam életemben, hogy velem szemben, amikor testvérével meglátogattam, mily álláspontot foglaltam el a ruszsofil-kérdésben. És akkor a t. miniszterelnök úr meg fog győződni, hogy én négyszemközt és hatszemközt is mindig ugyanazokat az érveket vallottam ebben a kérdésben, mint az országházban és akkor, amikor zurnalisztikai téren fejtettem ki politikai nézetemet.

T. ház! Nagyon érdekes az én ismeretségem Gerovszkyval, és érdekes, hogyan juthatott a miniszterelnök úr arra a meggyőződésre – mert úgy kell hogy nevezem, mert nem hiszem, hogy ha nem ez volna a meggyőződése, akkor engem e váddal merészelt volna itt illetni.

A múlt nyáron felkeresett engem egy fiatalember Karlsbadban, ahol orvosi praxist folytatok. Eljött a rendelészobámba, bemutatkozott. Hellyel kínáltam meg, és azon kezdte, hogy ajánlólevelet hoz Gerovszkv orvos kollégámtól. A levélben az állott: Ajánlom önnek X. Y. urat, és kérem, szenteljen neki néhány percet...

Vajda ezután elmondja, hogy az illető, magát magyarországi ruszin nemzetiségű ügyvédjelöltnek mondó politikai megbízott, akiről a továbbiakban kitűnt, hogy valójában *Duliskovics* detektív, tájékoztatta őt népének elnyomott helyzetéről és a maga elképzeléseiről.

² Értsd: a beszéd elhangzásakor már folyamatban lévő *csernovici perben*.

...Elfelejtettem ugyanis elmondani, hogy ő három dolgot kért. Azt mondta, hogy lapot akarna szerkeszteni, bankot akarna csinálni (*Derülttség.*), és külföldi tanulmányútra akarna menni, és kért, hogy én mint tapasztalt nemzetiségi ember adjak neki jó tanácsokat. Erre azt mondtam, hogy nézze, csináljon egy lapocskát, amelyik a maga népének jó tanácsokat adjon gazdasági tekintetben, de ne hogy politikát csináljon és russzofil tendenciákkal lépjen fel.

Erre nekem azt mondta: kérem, távol van tőlem bárminemű russzofil tendencia, én csakis magyar-ruthén akarok lenni. Minket azzal vádolnak, hogy mi Szent-Pétervárral volnánk összeköttetésben, és russzofil propagandát csinálunk. Hogy védekezzünk ez ellen?

Azt feleltem, hogy legjobb védekezés, hogy ne csinálják. Ami pedig a bankot illeti, abban nem szolgálhatok felvilágosítással, mert nem ismerem a maguk viszonyait, hanem forduljon valamelyik tót emberhez.

Ő erre azt mondta – megjegyeztem, hogy ez két óra hosszáig tartó beszélgetés volt –, hogy szíveskedjem én neki egy névjegyet adni Hodzsa Milán volt képviselőhöz. Én azt mondtam, hogy én majd írok Hodzsa Milánnak, hogy fogadja magát. De nem írtam, és majd meglátják az urak mindjárt, hogy miért. Ő ugyanis azt mondta nekem, és ez volt az oka persze, hogy nem írtam, hogy szíveskedjek neki egy jegyet adni, hogy elmenjen egy morvaországi fürdőhelyre, hol szláv főemberek egy intim összejövetelt³ tartanak. Akkor én azt mondtam neki: Hogy jön maga ahhoz, hogy tőlem kérjen ajánlólevelet, hisz én nem ismerem azokat az urakat, és miért nem adott magának Gerovszky ilyen ajánlólevelet? Azt mondta erre: Gerovszky fiatal ember, és a képviselő úrnak ajánlása jobban esik latba. Mondom: jó, barátom, de én nem adhatok ám ilyen szlavofil intim kongresszusra ajánlólevelet, mert én nem ismerem azokat az urakat. Kikhez akarna ajánlólevelet? Azt mondta, hogy legjobb volna Markowhoz.

Én nagyon jól tudtam, hogy Markow reichsrati képviselő az extrém russzofil irányt képviseli, és azt mondtam, hogy úgy látszik, nincs tisztában azzal, hogy milyen irányt képvisel Markow, hiszen ő az én meggyőződésemmel éppen ellenkező irányt képvisel, mert ő russzofil, és ő az ukrainistákat minden alkalommal hátba támadja: hogyan adhatnék én ajánlólevelet olyanhoz, akinek politikai irányát sohasem helyeseltem, akit azonfelül nem is ismerek személyesen? Erre ő azt felelte, hogy az nem baj, csak adjak pár sort, csupán annyit, hogy használhassa, az már azután az ő gondja lesz, hogy fogadják-e őt vagy nem, hogy célt ér-e vagy sem. Azt mondtam, hogy nagyon furcsa dolog ilyen russzofil összejövetelekre ajánlatot adnom. Végre elállott kérésétől, és mikor kikísértem, azt mondtam neki, hogy „addig, amíg maga ruthén, biztos lehet az én támogatásomról, de amint russzofil irányzatot kezdeményez a magyarországi ruthének között, sem én, sem elvbarátaim nem fogjuk a maga pártját fogni”. Elmúlt 3–4 hét, egyszerre ismét beállított hozám ez az úr. El voltam foglalva a praxisommal, s mivel nem tett rám jó benyomást, nem írtam.

Eljött tehát másodszor, és akkor azzal a kéréssel állott elő, hogy szíveskedném én neki megmondani, nem volna-e lehetséges, hogy az országgyűlési nemzetiségi párt érdeklődjék a ruthének sorsa iránt, mert ott most az a borzasztó monstrepör készül, ami botrány, hiszen azok az emberek teljesen ártatlanok. Mert agent provokátorok útján hívták össze a népet konventikulumokra, agent provokátorok izgatták a népet a pánszláv irányban – amit ő kárhoztat –, és azután másnap csendőrökkel fogdosták össze az embereket, akiket azok az agent provokátorok hívtak össze. Tehát ezek az emberek mártírok. Kérdezte tőlem, nem volnánk-e hajlandók, mi nemzetiségi képviselők, interpellációt intézni a kormányhoz ebben az ügyben. Erre én azt mondtam neki, hogy „tisztelt uram, ha ön nekem adatokat szolgáltat, hogy én szint vallhassak, s álljam azt, amit mondok, szóval objektíve bebizonyíthatnám állításaimat az adatokkal, akkor, igenis, interpellálnék én vagy más, mert kötelességemnek tartom, hogy bármely elnyomottért feleljem szavamat, legyen az nem magyar vagy magyar, legyen az szociáldemokrata, ruthén vagy akárki. Azt azonban beláthatja, hogy ha nem szolgáltat ilyen anyagot, akkor én nem interpellálhatok”. Erre ez az úr eltávozott, én többé nem láttam.

Még egyszer tiltakozik az ellen, hogy ebből az ellene irányuló átlátszó provokációs kísérletből, valamint abból, hogy felszínesen ismerte a csernovíci Gerovszki fivérek, bárki is hamis következtetéseket vonjon le. Ha a miniszterelnök jobban hisz Duliskovicsnak, mint neki, akkor – közli Vajda – „tessék úgy intézni az ügyet, hogy engem helyeztessen vád alá, és szembesítsen Duliskovicsal és a két Gerovszkyval, akiket talán kétszer-háromszor volt alkalmam látni.”

³ Feltehetően az ez évi *luhačovicei politikai értekezletre* utal itt Vajda.

...Abból azonban, hogy én mint politikus életemben kétszer-háromszor beszéltem velük, nem lehet ellenem azt a vádat konstruálni, mintha én más tendenciákat képviselnék akkor, midőn nyilvánosan helytálló szavaimért, mert hiszen az én politikai múltamban sok mindent lehet a szememre hányni, de azt, hogy én nem merem volna őszintén szint vallani meggyőződésemről, ezt a vádat nem lehet ellenem emelni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! Én csak egy dolgot jegyzek meg. Talán a ház holnapi ülésén abban a helyzetben leszek, hogy megmutathatom azt az ajánlólevelet, melyet Gerovszky a képviselő úrhoz intézett.

Vajda Sándor: Azt az ajánlólevelet? Az lehetetlen!

Gr. Tisza István: Ha misztifikáció, az ki fog sülni!

Vajda Sándor: Az nálam van, kérem!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hallgassuk ki egymást. Ha akármicsoda helytelen dolog történt, legyen meggyőződve a képviselő úr, tisztába fogjuk hozni a dolgot. Nekünk kezünkben van Gerovszkynek egy ajánlólevele, vagy ajánló névjegye, amelynek tartalma mindenesetre feljogosított engem arra a vádra, amelyet a képviselő úrral szemben felállítottam. Ezt be fogom holnap a háznak mutatni, és konstatálhatjuk a tényállást. (*Helyeslés.*)

A következő ülési napon, 1914. ápr. 24-én Tisza valóban bemutatta azt a néhány soros ajánlólevelet, amelyet dr. Gerovszky Román pétervári orvos intézett Vajdához – mint kitűnt – Duliskovics Arnold ruszin nemzetiségi politikusnak álcázott magyar rendőrtiszt útján, akit mint „megbízható oroszt” ajánl Vajda figyelmébe. (L. Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 43. l.) – Vajda válaszában rámutat az eset azsánprovokációs, a szándékos politikai beugratás tipikus példáját jelentő módjára. Újból visszautasítja Tisza, előző napi feltételezését, aki erre az ajánlólevélre mint „bizonyíték”-ra alapozza az ő állítólagos „orosz összeköttetéseit”. Hiszen Duliskovics meg nem engedett eszközökkel, Gerovszky Román bizalmával visszaélve jutott a levél birtokába, melyet szándékos politikai beugratásra igyekezett felhasználni. (Uo. 44. l.) – Tisza újbóli igen rövid felszólalásában kijelenti, ha Gerovszky Román mint beteget küldötte volna Duliskovicsot Vajdához, az orvoshoz, ebben nem talált volna kivetnivalót. Az a körülmény azonban, hogy mint „megbízható oroszt” ajánlotta, „ez mégis bizonyos lelki rokonságra látszik mutatni”. (Uo. 44. l.) – Az eset jelentőségét a kellő értékére szállítja le az a máramarosi skizmapör (l. ott) folyamán nyilvánvalóvá vált körülmény, hogy Duliskovics a pörben a háttérben álló terhelő provokatív „koronatanú” szerepét játszotta el a pörbefogott ruszin paraszttal szemben. – Nyilvánvaló, hogy Bobrinsky és a Gerovszkyak valóban nagyszláv politikai szervezkedést igyekeztek előkészíteni, de ugyanakkor az is, hogy ehhez a pörbefogott „skizmás”, azaz a görögkeleti hitre áttért parasztnak alig vagy éppen semmi, Vajdának pedig éppenséggel semmi köze nem volt. Őt Duliskovics rendészeti túléberségével igyekezett beugratni az ügybe, mely a továbbiakban – bizonyítékok híján – Vajda vonatkozásában teljesen elhallgatott.

Nyilvánvaló, hogy az ekkor már a szeparatista politika útjára lépő, valóban antagonistá alapállású nemzetiségi politikust ebben a tekintetben nem lehetett kompromittálni. Tisza kísérlete – feltehetően a paktum-tárgyalások (l. ott) ügyében szenvedett kudarc okozta felindultságában, de nem kevésbé azért is, mert szokásától eltérően nem tájékoztatta magát kellőképp az ügyben – újabb kudarcot vallott. Hiszen olyan tendenciákért kívánta elmarasztalni a trónörökös katonai irodájával hosszabb időn át bizalmas, sőt titkos kapcsolatot tartó, a Popovici Aurél-féle „nagyosztrák” hatalmi elképzelésekkel még ekkor is rokon-szenvező Vajdát, amelyek valóban távol állottak tőle, és ellentétesek voltak politikai felfogásával. – Ha Tisza az azsánprovokációs célra felhasznált Gerovszky-féle ajánlólevelet annak a gondolatmenetnek egyik bizonyítékaként említi, hogy Vajda az utóbbi években minden alkalmat megragadott a szeparatista körökkel való kapcsolat felvételére és kiépítésére, nyilván hatásosabban zárul elhamarkodott s ebben a viszonylatban valóban megalapozatlan támadása. – Az újabb „Vajda-affér”-ből kitűnt, hogy *Duliskovics* detektív, a máramarosi pör „nagyszláv háttérnek feltárója és adatszolgáltatója” mennyire félrevezette a nemzetközi és kivált a külföldi szláv nemzetiségpolitikai összefüggések ismerete terén meglepően járatlan kormányzatot, s ugyanakkor maga is milyen laikus eszközökkel játszotta túl szerepét.

Az újabb Vajda-affér képviselőházi záró mozzanataként kell számon tartanunk, hogy *Pop Cs. István* román nemzetiségi képviselő 1914. máj. 14-én az indennitási vitában reflektált a Vajda Sándort ért miniszterelnöki támadásra. (Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 421–427. l.) *Pop Csicsó* ekkor elmondotta, hogy a „paktumvitában” (l. ott) a román nemzetiségi képviselők előterjesztették azokat az indokokat, amelyek miatt „a kormánnyal szemben a legnagyobb mérvű bizalmatlansággal viseltetnek”. „Ez a felhatalmazási törvény – állapítja meg előljáróban – ... bizalmi kérdés elé állít minket, és ha nem szavazzuk meg, tesszük ezt a kormány iránt való bizalom teljes hiányából”. Beszéde további részében kitért a Vajda Sándor ellen intézett kormányelnöki támadásra. „Biztosíthatom róla a mélyen t. miniszterelnök urat, hogy nálunk egyelőre russzofileket fogni nem lehet még akkor sem, ha Duliskovicsokkal operálnak... Ebből ellenünk fegyvert kovácsolni nem lehet, sőt azt hiszem, nem is méltányos, és nem fér össze a miniszterelnök úr nagy méltóságával.” – Tisza a felszólalás elhangzása után nyomban válaszolt. Szerinte *Pop Cs. István* „nagyon ferde világtításban állítja be ... a kérdést, amikor azt mondja, hogy könnyű agent provocateur által levelet intéztetni, és egy ilyen levél alapján valakit megvádolni”. – Nyilvánvalóan nem erről van szó, hanem arról, hogy Duliskovics ügyes mesterkedéssel szerzett egy ilyen levelet Gerovski-

tól, hogy azzal egyrészt további kapcsolatokhoz juthasson (esetleg Vajda révén is), illetve hogy a levéllel Vajdát kompromittálhassa. Tisza azonban ezzel az alaphelyzettel nem törődve kizárólag azt firtatja, hogy ez a levél „... egy kicsit furcsa színben tünteti fel azt a viszonyt, amelyben – mint mondotta – Vajda képviselő úr állott ezzel a pánszláv agitátorral”. (Vö. uo., 1910–15, XXIV. 421–427. l.) – Pop Cs. István ugyanakkor „félreértett szavai kimagyarázása és személyes megtámadtatás címén” elhangzott újabb felszólalásában újból előre megtervezett provokációnak minősíti az egész levél-ügyet. Kijelenti: „...ha mi innét szolidaritást vállalunk Vajdával, ezt tesszük különösen azért, mert mi tudjuk a legjobban, de a miniszterelnök úr is tudja, hogy a hármasszövetségnek és ennek a monarchiának fanatikusabb híve nincs, mint Vajda Sándor, és mi éppen azt furcsálltuk a mélyen tisztelt miniszterelnök úrtól, hogy éppen ennek az egyének politikai meggyőződését és korrektségét kétségbe vonta”. – Miután Tisza Pop Csicsó újabb felszólalására nem reflektált, az 1914. évi indemnitási vita „Vajda-affér”-ja elült. A ház az 1914/15. évi költségvetésről szóló törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadta. – Pop Cs. Istvánnal kapcsolatban említést érdemel másnap, 1914. máj. 16-i újabb fontos felszólalása az „országgyűlés választókerületeinek részletes beosztásáról” szóló belügyminiszteri rendelet tárgyalásakor, melyre Sándor János belügyminiszter hosszabb válaszban reflektált. Ugyancsak Sándor belügyminiszter és Pop Cs. István vitatkoznak a ház 1914. jún. 12-i ülésén is, melynek keretében a román nemzetiségi képviselő interpellációt intézett a belügyminiszterhez az 1914. máj. 31-i gyulafehérvári nemzetiségi népgyűlés feloszlata tárgyában. Sándor belügyminiszter az interpellációra adott azonnali válaszában kijelentette, hogy ami a szabad véleménynyilvánítást illeti, „...e tekintetben nem tesz különbséget sem osztály, sem nemzetiség szempontjából”. A belügyminiszter szerint a gyulafehérvári népgyűlés feloszlására a szónokló *Vlád Aurél* volt nemzetiségi képviselő beszédének néhány kitétele adott okot. Ezek „tisztázása céljából” *Vlád* ellen az igazságügyminiszter a btk. 172. szakasza alapján nemzetiségi gyűlésre való izgatás vétsége címén elindította az eljárást. – Viszontválaszában Pop Csicsó kijelenti, hogy a belügyminiszter válaszát nem veheti tudomásul. „Kérem a mélyen t. belügyminiszter urat – mondotta –, hogy ne méltóztassék minden ténykedésünket izgatásnak ... feltüntetni”. Az újabb Pop Csicsó–Sándor János-polémiában érdekes motívumként szerepel a balázsfalvi diákságnak a helyi templomra kitűzött román nemzetiszínű zászlóval kapcsolatos tüntető felvonulása. Sándor belügyminiszter a vitának ezen a szakaszán kijelentette, minden alapot nélkülöz Pop Cs. István érvelése, miszerint a szóban lévő zászló Buda város színeit viselte volna. „A zászló – mondotta – igenis alkalmas volt arra, hogy nemzetiségi tüntetésre adjon alkalmat.” Érdemes megemlítenünk, hogy a polémiának, mely egyébként a belügyminiszter válaszában többségi elfogadásával zárult, ez a motívuma tovább él Tisza egyik rendeletre előkészített miniszterelnöki határozatában. Ebben ui. a miniszterelnök bizonyos feltételek mellett már az 1914. évi román háborús paktum időszakában hozzájárult a román nemzeti színek használatához. (Az 1914. jún. 12-i vita anyagát l. Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 461–471. l.) – A világháború előtti hónapok magyar–román nemzetiségpolitikai vitájának még egy érdekes, *delegációs* adaléka is volt. Telegdi József, a közösügyi bizottság munkapárti delegátusa 1914. máj. 18-án interpellációt intézett gr. *Berchtold* Lipót közös külügyminiszterhez a *Mangra* Vazul nagyváradi helynököt, kormánypárti román képviselőt bukaresti útján ért inzultus tárgyában. A közös külügyminiszter, aki előzőleg – 1914. ápr. 29-én – a delegáció külügyi albizottsága előtt tartott exorzéjában a Szerbiához és Romániához való államközi viszonyról úgy nyilatkozott, hogy Szerbiával szemben a monarchia „a lehetőségig barátságos viszony” ápolására törekszik, Románia részéről viszont időnként barátságtalan magatartást tapasztal, – ez alkalommal az interpelláció nyomán támadt feszültség enyhítésére törekedett. *Berchtold* kijelenti, hogy „a tényálladék sokkal enyhébb”, mint azt az előző híradások állították: ugyanakkor azonban közölte, hogy az ügy diplomáciai tiltakozást vont maga után, s ennek fejleményeként „...a román külügyminiszter úr kijelentette követünknek, ... gondoskodni fog arról, hogy a tényállás megállapíttassék, és ennek eredménye szerint az esetleges büntetéseket ellen az eljárás megindíttassék”. (L. Közösügyi Biz. Naplója, 1914, 5–6. l.) – A külügyminiszter válaszát az interpelláló munkapárti delegátus és a közösügyi bizottság tagjai „megnyugvással” tudomásul vették.

*A felállítandó egyetemi szlovák tanszék ügye a közoktatásügyi költségvetés
képviselőházi vitájában*

A

1914 máj. 2

*Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása és javaslata a pozsonyi egyetemen
szlovák tanszék felállítása tárgyában a közoktatásügyi költségvetés képviselőházi
tárgyalásakor*¹

Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 282–283., 285–286. l.

Beszéde bevezető részében a néppárti sajtó szembetűnő kettős taktikájáról beszélt. A szlovák nyelvű néppárti sajtó ugyanis egészen más hangon ír a nemzetiségi kérdésekről, kivált a nemzetiségi kulturális követelésekről, mint a magyar nyelven megjelenő néppárti lap. Így például a szlovák néppárti lap valóságos kampányt indított a paktum-tárgyalások idején. Túrhetetlennek mondotta például azt, hogy a szlovákokkal nem kezd tárgyalásokat a miniszterelnök, és hogy még mindig nem hajtják végre a nemzetiségi törvényt stb. Hivatalos magyar napilapjában azonban ezzel éppen ellenkező irányban ír a Néppárt. – A továbbiakban azt a véleményét fejtegeti, hogy Magyarországon bizonyos rangfokozat- és elbánásbeli eltérés van az egyes nemzetiségek között.

Juriga Nándor: Még egy tételre bátorodom felhívni a t. ház figyelmét az anyanyelv szempontjából, és itt már nem általában beszélek, hanem specifikusan tót szempontból, nem a magam szempontjából, hanem a tót, a szlovák nyelv szempontjából.

Érdekes, s többször is említettem, hogy már egyszer bevegyék Magyarországon az urak, hogy Magyarországon a nemzetiségiek között is vannak rendfokozatok. (*Halljuk! Halljuk!*)

Természetes dolog, a legnagyobb úr a magyar után a szász. Annak minden meg van engedve. Vannak középiskoláik, gimnáziuma, kereskedelmije, képzője. Utána jönnek a románok (*Mozgás a középén.*), ezeknek is vannak gimnáziumaik, vannak püspökeik, egyházi nyelvük, tanítóképződéik. Azután jönnek a szerbek, ezeknek is van gimnáziumuk Újvidéken, tanítóképzőjük. Azután jönnek a németek. A németeknek nincs annyi, mint a szászoknak, románoknak, szerbeknek, mert csak a középiskolákban obligát a német nyelv tanítása, és az elemiben is tanítják a német nyelvet. Azután jönnek ötödik helyen a legkisebbek, a tótok. Sem középiskolájuk, nemcsak nem kötelező, de még csak fakultatív sem az anyanyelvoktatás, de még az elemi iskolában sem tanítják – már az elemi iskolában és esetleg a felekezeti iskolában – nemcsak az anyanyelvét mint tantárgyat, hanem még a hitoktatást sem végzik az anyanyelvén. Azért olyan fontos és szükséges ez a Jankovich-féle rendelet.²

¹ Juriga előző nap, 1914. máj. 1-én a földművelésügyi költségvetés képviselőházi tárgyalásakor is felszólalt. (L. Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 225–226. l.) – Sajnálattal állapította meg a nemzetiségi gazdasági szakiskolák hiányát, jóllehet az Árva megyei Sirokán az első ilyen típusú iskolát már létrehozták, és *Ghillány* földművelésügyi miniszter éppen az új költségvetésben emelte fel negyvenről 70 ezer koronára az iskola fenntartási keretét. – Juriga felszólalásában kitért a magyarországi parasztságot nemzeti-ségre való különbség nélkül érdeklő érdekképviselési kérdésekre is. Kifogásolta, hogy „a földművesosztálynak nincs sem magyar, sem másajkú”, jogilag elismert érdekképviselése. – A szlovák nemzetiségi képviselőnek egyébként a hó folyamán mentelmi ügye is volt, amennyiben egy társaságban elhangzott kijelentése miatt a pozsonyi ügyészség mentelmi joga felfüggesztését kérte a képviselőháztól. A ház mentelmi bizottsága azonban – 1914. máj. 22-i ülésén – megállapította, hogy a hírhedt nemzetiségi izgatási szakasz (btk. 172. §) hatálya alá eső kijelentés nem hangzott el, amiért is úgy határozott, hogy a szlovák nemzetiségi képviselő mentelmi jogát nem függeszti fel. (Vö. 1910–15. évi Képv. Ir., XLI. 414. l.) – Az 1914. év első félévében egyébként az érdekeltektől miniszteriumok, így elsősorban a közös külügyminisztériumi smételen foglalkoztak a magyarországi kivándoroltak amerikai nemzetiségi sajtóorgánumaival. A miniszterelnökségi iratokban például többször előfordul a már 1913. április elején Magyarországról kitiltott, Clevelandben megjelenő *Hlas* (Hang) című hírlap ügye a lapnak egy korábbi, horvát vonatkozású inkriminált közleménye kapcsán – ME 1914–XXII–588 (2689).

² Értsd: az állami iskolákban a tanuló anyanyelvén történő hitoktatás tárgyában. Indokolását l. Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszternek a közoktatásügyi költségvetési vita során elhangzott felszólalásában (l. B irat).

Abból a bizakodásból kiindulva, mely a magyar–szlovák művelődési kapcsolatok megjavítása ügyében, s másrészt a kultuszminiszterrel szemben eltölti, beterjeszti határozati javaslatát.

...Bátorkodom egy határozati javaslatot beterjeszteni, hogy ne csak frázisokkal bizonyítsuk ezt a kultúrgondolkodást, hanem tettekkel is. Hiszen amilyen kedvesen hallgatták ezt, mosolygó arcukról azt merem következtetni, hogy mindnyájan beleegyeznek abba, hogy elfogadtassék a következő határozati javaslatom *(olvassa):* „Utásítsa a t. ház a közoktatásügyi minisztériumot, hogy az új pozsonyi egyetemen a szlovák nyelv számára tanszéket állítson”.

Hoványi Géza: Debrecenben! *(Derültség.)*

Juriga Nándor: Ott közelebb van! *(Derültség.)* Különben annál jobb és még jobb lesz, ha Budapesten lesz. De amennyire szerény vagyok, nem merem Budapestre kívánni, mert azt gondolom, hogy elég lesz itt a vidéken is. Annál nagyobb lenne a megbecsülés, ha Budapesten állítatnék fel ez a tanszék, de én elég megbecsülésnek fogadom el, ha Pozsonyban állítatik is fel a szláv nyelv számára ez a tanszék. *(Zaj. Felkiáltások: Tót nyelv! Sokkal szebb a tót!)* A tótoknak is megvan a maguk becsületes neve: szlovák. A románokat sem oláhoknak nevezik, a szerbeket nem rácnak, csak a tótokat tótnak, pedig azokat is a maguk becsületes nevéen szlováknak kell nevezni.

Gr. Pongrácz János: A tót is becsületes; én is az vagyok! *(Derültség.)*

Juriga Nándor: Van annak mégis valami lebecsülő íze!

Én tehát ezeket bátorkodom kérni. Tanítsák a középiskolában kötelező tantárgyként szlovák anyanyelvünket, valamelyik egyetemen szintén alkossanak tanszéket a szlovák nyelv számára! Higgék meg, különösen a mi népünk a legnagyobb hálával és ragaszkodással volna a magyarsághoz és az állameszméhez. Egyetlenegy nemzetiség–kivéve természetesen a szászokat – nem látja egzisztenciájukat annyira Magyarország létéhez kötöttnek, mint éppen a tót. Nekünk nincs Romániánk, nekünk nincs Szerbiánk, nekünk Magyarország határa egyszersmind védőhatár, védelmi gát, hogy fel ne szíjjon minket a – bár rokon – cseh vagy lengyel nép, hogy el ne pusztuljunk. A magyarokkal együtt mondhatjuk: itt élned s halnod kell...

...Rendeletben kell kiadni a tanítóknak és tanároknak, hogy amint nem szabad megsérteni senkinek vallási meggyőződését, és a tanító és tanár nem mondhatja, te zsidó, te lutyi, te kálomista, így nem szabad a nemzetiséget sem sérteni, nem szabad azt mondani: te tót, te rác, te oláh, és ezzel nem szabad a lelkiületet sérteni.

Hasonlóképpen vagyunk a történelemtanítással is.

Elnök: Bocsanatot kérek, félbe kell szakítanom a képviselő urat; figyelmeztetni kívánom, hogy a tanácskozársra szánt idő letelt. *(Úgy van!)*

Juriga Nándor: Mondom, a történelem tanításánál, úgy mint a románoknál, nem szükséges a tótoknál sem forszírozni ennek tanítását, hogyan vertek meg minket a magyarok, hogy Nyitrán hogyan akasztották fel őszünket, vezérünket, Szvatoplukot hogyan verték meg. A tanító, a tanár azt hiszi, hogy hazafias szellemben tanít, és én is hazafias magyar tanártól tanultam meg azt, hogy minket a magyarok levertek. Érezze azután az a gyöngye szív, érezze a nemzetiségi fiúnak lelkiülete a megaláztatást: Le vagy verve, te rab!

T. ház! Nem ez a mai Magyarország alapja, hogy ki a letaposott, és ki a letaposó, hanem a szabadság, egyenlőség, testvériség, általában a közös gazdasági érdek, a közös magyar haza eszméje. Az ország alapja nem lehet az, hogy ki verte meg a másikat. Mert t. ház, ha a történelem azt tanítja, hogy rab az ember, akkor csörgeti a rab a láncokat! Ha azt mondják: „Le vagy verve, szolga vagy, eladtad az országodat, mi hódítottuk meg!”, ha nekem ilyeneket mondanak, akkor azt kell éreznem, hogy jól van, legyőztél, rabod vagyok, letaposottad vagyok, és úgy gondolkodom, mint egy béklyóba vert szolga. Ez nem lehet helyes alapja az ország fejlődésének.

A történelemben nem ezeket a differáló dolgokat, hanem az összehúzó momentumokat kell előtérbe állítani.

Ha ezeket az igen t. miniszter úr és a mostani kormány keresztülviszi, meg vagyok győződve, hogy új ezredév alapjait rakja le, és akkor igazán Magyarország nem volt, hanem lesz. Akkor lesz nagy, mert kifejlődik a kultúrák versengése, egy nagy kaleidoszkóp leszünk, az Istennek egy gyönyörű kertje, hol nincs egy faj, hanem sok különböző, ahol a magyar a tölgy, a német a hárs, a szerb nem tudom micsoda, de Istennek ezen gyönyörű kertjében, mint a természetben, minden fa szépen együtt virul. És ezen harmonia révén kifejlődik az egyetértés.

S hogy ez csakugyan meglegyen, méltóztassék a kultuszminiszter úr tovább haladni. Hálások leszünk mindnyájan, és én magam is. Nem felkínálkozás ez, nincs szükségem mandátumra, mert csak károm van belőle és fáradságom. Nem kell egyéniségemnek, sem nevemnek semmi, de büszkeségem és örömöm lesz mindig, hogy mégis ebben az 1914-ik évben virradt Magyarországnak új

hajnala. Ez a leggyönyörűbb alkalom és leggyönyörűbb módja volna annak, hogy mintegy nászajándékképpen a mi népünknek, a mi nemzetiségünknek visszaadnák azt, amit tőlünk jogtalanul elvettek, elraboltak a sovinszta idők.

Mert volt nekünk is szebb időnk, mint ma. Voltak nekünk középiskoláink, voltak kultúrintézeteink, voltak Maticáink,³ mint van Astrája a románoknak, Maticája a szerbeknek; de a mi Maticánkat, a mi édesanyánkat, a mi kultúrintézményünket a sovinizmus örve alatt elrabolták és elvitték. Elvitték úgy, hogy azt sem tudjuk, hol van az a sok drága kincs, amit a nép verejtékével összerakott, az a 100–200.000 korona. Összehordták a tudósok könyveiket, a nép fejről adta a varrottast, és megcsinálták a Maticát, ezt a kultúrintézményt.

De jött a sovinszta korszak 50 év előtt, és elvitte. Most por lepi mindezt, s azt sem tudjuk, hol van. Nyitrán a Zobor tövében egy része, a Zobor hegyén pedig mutatja a szobor, hogy itt akasztották fel, tótok, az apátokat. És [a] Matica könyvei és irományai nagy lakattal vannak bezárva, hogy ne is láthassuk ezen kincseket, ne élvezhessük kultúránk jótéményeit. Ezen lakatok, ezen ajtók megett a mi Maticánk van, a mi anyánk, a mi kultúránk!

Mindazt, amit embereink már kértek, és az előző kormány reményt is adott, hogy visszakapjuk, visszakapjuk azt a pénzt, azt a kultúrintézményt adják vissza! Adják vissza a mi földjainkat, a mi varrottasainkat, nagy különböző kulturális, folklorisztikus és etnográfiai kincseinket, melyeket összehoztunk. Adják át azokat a mi múzeumunknak, és ez lesz az a nászajándék, az az eljegyzési ajándék, az a külső jel, az a gyűrű, amelyből még hiszem és remélem, hogy a magyar és tót nép régi jó atyafiságban való összeforradása fog keletkezni.

Ebben a reményben, alapítva ezt a reményemet arra a rendeletre, melyet a kultuszminiszter úr kiadott, a költségvetést elfogadom. (*Helyeslés.*)

B

1914 máj. 5

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalása az oktatásügy korszerűsítéséről és válasza Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselőnek a felállítandó egyetemi szlovák tanszék tárgyában a közoktatásügyi költségvetés képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 322–323. l.

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: Báró Eötvös József, nagynevű elődöm is eredetileg egy iskolát, községi iskolát tervezett, amely nem volt megvalósítható, mert nem volt minden községben annyi intelligencia, amennyi erre szükséges lett volna. Ennélfogva a fejlődés két irányban alakult ki: egyrészt a felekezeti iskolák, másrészt az állami iskolák szaporodtak. Ha központosított adminisztráció és felügyelet révén mármint a kettőt egymáshoz közelebb hozzuk, akkor lehetővé tesszük, hogy a népoktatás állami felügyelet mellett is egységes legyen. (*Élénk helyeslés.*)

Miután ily módon a jövőben ezt teljesen biztosítva látom, ennélfogva nem forog fenn indok többé arra nézve, hogy az állami iskolák különállását továbbra is fenntartsuk. Ez a szempont indított arra, hogy a napokban egy rendeletet bocsátottam ki, amely megengedi, hogy az állami iskolákban a hitoktatás a tanuló anyanyelvén történhessék, miáltal úgy a nemzetiségi érzékenység, mint a vallásoktatás ügyének szempontja is ki van elégítve. (*Általános helyeslés.*) De ennél tovább megyek. Kívánatosnak tartom, hogy a jövőben az idegenajkúak az állami iskolában is tanuljanak írni-olvasni anyanyelvükön. (*Helyeslés. Mozgás.*) Ezt annál is inkább megvalósíthatónak tartom, mert minden elemi iskolában az oktatás két részből áll: az egyik a mechanikai rész, mely csak írás- és olvasásból áll: a másik a beszéd- és értelemgyakorlat.

Szerintem leginkább a beszéd- és értelemgyakorlatok kapcsán lehet fejleszteni a magyar nyelvnek ismeretét és tudását is. (*Élénk helyeslés.*) Viszont az nem jár semmi nehézséggel, és nem ütközik semmi akadályba, hogy az írás és olvasás oktatásánál a tanító segítségül használja az illető vidéknek anyanyelvét. Az csak megkönnyíti e mechanikus munkának elsajátítását, amely eddig a közvetlen módszer alapján lett elérve azáltal, hogy a gyermek[ek]nek magyarázat céljából

³ Értsd: Maticánk (a *Matica slovenská* turócszentmártoni szlovák közművelődési egyesületet 1863-ban alapították; Tisza Kálmán 1875-ben törvénytellenesen bezáratta).

sokféle értelmező mozgást is kellett véghez vinniök. Ez azonban igen sok időt vesz igénybe, amíg egyrészt megtanulják a szót, másrészt a mozgást, amely a fogalomhoz tartozik.

A közvetlen oktatás tehát eredményesebb és gyorsabb lesz, amennyiben időt takarítunk meg az előbbi eljárással szemben, s ezáltal elérhetjük azt, hogy egyrészt megfeleljünk a törvény által kikötött követelményeknek, hogy a tanuló a negyedik osztályban kellőleg, érthetően tudja kifejezni gondolatait írásban és szóban a magyar nyelven, s a másik célt is elérhetjük, hogy anyanyelvén is tudjon írni és olvasni. (*Helyeslés. Mozgás.*) Azt hiszem, ez abszolúte nem áll ellentétben a magyar nemzeti szemponttal. Minél többet tud valaki, annál nagyobb haszna van belőle magának az egyéneknek, de egyúttal az államnak is, ha alattvalói, polgárai műveltek.

Ennek folytán a nemzeti szempont felfogásom szerint nem is lehet ellentétben a kultúr szemponttal, éspedig ezen esetben annál kevésbé, mert hiszen a nemzetiségi kérdés nemcsak a nyelvet foglalja magában. Hiszen sok nagy központosított államban különböző nyelven beszélnek az állampolgárok ma is, századokon keresztül úgy beszéltek, és azért ott soha kétségbe nem vonták az illető állam egységét és fennmaradását. A nyelv csak igen kis részét teszi a nemzeti kultúrának, ennek az összekötő kapocsnak, amely bennünket mint államot összetart. Itt elsősorban döntő meggyőződésem szerint a geográfiai fekvés, anyagi érdek, történelmi hagyomány, mind megannyi igen fontos tényező, amelyek döntő szerepet játszanak a kérdésben, és amelyek úgy mint eddig, több mint ezer éven keresztül, a jövőre is biztosítják az egységes magyar nemzeti állameszme fennmaradását. (*Élénk helyeslés.*)

Ezt annál is inkább vagyok bátor hangoztatni, mert az a meggyőződésem, hogy ha egyáltalában van nemzetiségi kérdés, amely Eötvös szavai szerint csak akkor szokott előtérbe jutni, hogyha nem törekszünk megérteni a nemzetiségek sajátos felfogását, mondom, ha van ilyen nemzetiségi kérdés, ezt az elemi iskolában megoldani egyáltalán nem lehet. Annál fontosabb azonban a helyzet, és annál nagyobb súlyt kell fektetni e tekintetben a középiskolákra. A középiskola az, ahol már méltán megkövetelhetjük minden állampolgártól, hogy megtanulja az állam nyelvét (*Úgy van! Úgy van!*), megtanulja egyrészt a saját anyagi érdekében, amely által részt vehet a közigazgatásban, és miáltal hivatali szempontból is fokozhatja értékét. Azonkívül műveltségi szempontból is fontos; mert nem lehet művelt ember az, aki az állam hivatalos nyelvét nem ismeri.

Ugyanez a magyar állam érdekében is áll. Mert csak így leszünk képesek alkalmazni a különböző vidékek fiait egyaránt a közigazgatásban és az állami alkalmazások különböző terein, ha teljesen elsajátítják a középiskolában a magyar nyelvet. Ezáltal az állam is nyerni fog, mert nagyobb lesz a kiválasztás lehetősége, ahonnan a közigazgatás céljára az érdemes erőket veheti (*Helyeslés.*), hogy semmi ellentétben nincsen ezzel a nemzetiségek érdeke a középiskolában, sőt ellenkezőleg érdekükben áll a jelzett cél elérése, hogy a magyart mint nevelési nyelvet használják.

És mondhatom, a nevelési nyelv igen sok esetben fontosabb, mint az anyanyelv. Mert a nevelési nyelv adja meg a kifejezéseknek azon nagy számát, amiket a köznapi életben, irodalmi és tudományos téren állandóan használunk, nem pedig az anyanyelv, s amiket fiatal, zsenge korban el nem sajátíthatunk. Ennek folytán a nevelési nyelv útján vonjuk valóban ezen idegen egzisztenciákat a magunk szellemi körébe, és biztosítjuk azonkívül azt is, hogy ők érdekelt és odaadó polgárai lesznek hazájuknak.

Ha azonban itt ilyen módon a magyar nyelvnek oktatását és terjesztését a középiskolákban hangsúlyozom, nem hagyhatom említés nélkül azt sem, hogy egyúttal nagyon kívánatosnak, sőt szükségesnek és mellőzhetetlennek tartom, hogy a középiskolában a nemzetiségi nyelvek is oktattassanak, éspedig egyrészt azok részére, akik ezen nyelveket anyanyelvül vallják, másrészt hogy azok részére is, akik magyarok, mert ezáltal leszünk csak képesek a vidéken és a közigazgatásban oly erőket alkalmazni, akik értik a nép nyelvét.

Hiszen erre világos példa egész történelmünk. A múltban őseink ugyanezt tették, hogy vidékenként maguk az illető nemzetiségek nyelvét beszélték, annak segítségével közlekedtek a néppel, sőt igen gyakran még egymás között is, irodalmilag bírták ezeket a nyelveket, és ezáltal elérték azt, hogy minden bajban a nemzetiségek úgy, mint a magyarok is segítségükre jöttek, és részt vettek minden harcukban és bánatukban (*Tetszés.*)

Az egyedüli nehézség csak az, hogy nincs elég tanerőnk sem az elemi, sem a középiskolák részére, akiket erre a célra alkalmazhatnánk. Német tanító ugyan lesz elég abból a célból, hogy német vidékeken az elemi iskolákban a német nyelv segítségével oktassuk az írás és olvasás elsajátítását; azonban más nemzetiségeknél aránylag igen kevés olyan tanító van, akik az illető nemzetiségi nyelveket bírnák. Ennélfogva szükséges, hogy jövőre a tanítóképzőkben jobban gondoskodjunk ezen nyelvek oktatásáról (*Helyeslés.*), továbbá szükséges az is, hogy a középiskolákba is

ezen nyelvek oktatása felvétessék, és erre a középiskolai reformmal kapcsolatban fog alkalom kínálkozni, hogy esetleg görögpótló helyett vegyük ezt fel. (*Élénk helyeslés.*)

Mivel azonban a középiskolai törvény szerint középiskolában csakis egyetemet végzett tanárok oktathatnak – ezt természetesen másképp nem biztosíthatjuk, mint hogy az egyetemen rendes tanszék állítatik fel a különböző nemzetiségi nyelvek részére. A román nyelvnek ugyan már van tanszéke, a németnek pedig már régi időtől fogva szintén van. Ennélfogva Juriga Nándor t. képviselőtársamnak is megadhatom azt a felvilágosítást, hogy határozott szándékom, hogy valamelyik hazai egyetemen a jövőben a tót nyelv részére is külön tanszék állíttassék fel, mert a tót nyelvet másképp a középiskolában tanítani nem lehet. (*Helyeslés.*)

Hogy azonban hol állítjuk fel ezt a tanszéket, erre nézve ma véglegesen nem akarok nyilatkozni. Alig hiszem azonban, hogy ez Pozsonyban lehetséges legyen, mert mint később leszek bátor említeni, ezen az egyetemen a filozófiai tanszék csak idővel lesz megvalósítva. Minthogy pedig kiváló fontosságú, hogy a középiskolai reformmal kapcsolatban már ez a kérdés is végleges megoldást nyerjen, ennek folytán részemről ennek a tanszéknek a budapesti egyetemen való felállítását tartom kívánatosnak, amint azt báró Radvánszky Antal t. barátom is megemlítette.

25

A hajdúdorogi gör. kat. egyházmegye körüli utolsó világháború előtti országgyűlési vita irataiból¹

A

1914 máj. 14

Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő felszólalása és sürgős interpellációja „a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye többrendbeli visszaélései” tárgyában és Jankovich Béla vallás- és közoktatásiügyi miniszter felszólalása e tárgyban

Képv. Napló, 1910–15, XXIV. 432–434., 436–437. l.

*Elnök:*² Következik Pop Cs. István képviselő úr sürgős interpellációja a hajdúdorogi püspöki hatóságok által állítólag elkövetett visszaélések tárgyában a vallás- és közoktatásiügyi miniszter úrhoz.

Pop Cs. István: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) A napokban záródott le egyelőre a szatmárnémeti kir. törvényszék előtt a kismajtényi görög katolikus hívek és lelkészek ellen magánosok, valamint hatóság elleni erőszak büntette miatt folyamatba tett bűnper. A szürke mindennapiság abban a meggyőződésben lesz, t. ház, hogy egy egyszerű kis ügyről van szó, amely felett napirendre lehet térni, amely a különböző fórumokon aktaszerűen el fog intéződni, s azután a köz-

¹ A közölt iratokból is kitűnik, hogy a hajdúdorogi gör. kat. „magyar” egyházmegye körüli egyház- és nemzetiségpolitikai küzdelemben kiegyenlíthetetlenek az ellentétek; a küzdelmet a világháború csak egy időre szakította félbe, s az még a háborús években is tovább folytatódik. – Bizonyos, hogy az ügyet súlyosan elmergesítette az öt ember életét követelő, soha fél nem derített debreceni pokolgépes merénylet, melyről találóan jegyezte meg br. Jósika Samu, a főrendiháznak házelnöki tisztet betöltő alelnöke, hogy bármi volt is „a merénylet indító oka, kárhóztatására nem találhat elég erős szót a felháborodott emberi érzés”. – A helyzetet nem oldotta meg és nem enyhítette a lezajlott interpellációs vita, melynek érdemi része voltaképp megválaszolatlan maradt az interpelláló képviselő (Pop Cs. István) távolléte következtében. (L. B. irat.) – Hasonlóképpen inkább csak az ellentétek további kiéleződését szolgálta „A görög szerzetes katolikus magyarok országos bizottsága” által gr. Tisza István miniszterelnökhöz még 1914 januárjában benyújtott emlékirat, melynek részletesebb elemzése a hajdúdorogi egyházmegyével összefüggő magyar gör. kat. egyházpolitikai mozgalom világháborús fejleményeihez kapcsolódik. (Az emlékirat szövegét l. ME 1915–XXV–2855 [4056/914].) – Érdekes kísérelése a debreceni merénylettel megtört helyi egyházi szervezésnek az a néhány irat, amely a püspökség székhelyének Debrecenből Nyíregyházára való áthelyezésével foglalkozik. (Vö. Miklóssy István hajdúdorogi gör. kat. püspök 1914. okt. 7-i átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz fenti tárgyban, a vonatkozó 1915. aug. 1-i miniszterelnökségi átirat-fogalmazvány és Jankovich Béla vallás- és közoktatásiügyi miniszter átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz „a hajdúdorogi gör. kat. püspökség székhelyének áthelyezésével és a Rómának felterjesztendő emlékirattal kapcsolatban”; mindhárom iratot l. ME 1915–XXV–2855.)

² A felszólalások idején a házelnök tisztjét Szász Károly, majd Simontsits Elemér látta el.

vélemény napirendre fog felette téni. Aki azonban a dolgok mélyébe hatol, aki komolyabban foglalkozik az állam különböző életnyilvánulásaiban mutatkozó jelenségekkel, az kutatni fogja azokat az okokat, amelyek ezen ügyet előidézték, s csak miután megállapította a tényállást, csak miután tiszta képet nyert a tényekről, fog magának ítéletet alkotni.

T. képviselőház! A hajdúdorogi egyházmegyének felállítása, amint méltóztatnak tudni, a görög katolikus román metropolita érdekkörét, szféráját sértette a legmélyebben, minket, görög katolikusokat érintett leginkább, a mi érdekkörünkbe avatkozott, amely örök időkre már előzőleg az „Ecclesia Christi” pápai bullával körülményesen megállapított. Amint a „Christi fideles graeci” pápai bulla kihirdetett, és a szervezéshez fogtak, a szervezés tekintetében nem jártak el azzal a körültekintéssel és tapintattal, amelyet különösen az a hivatás követelt volna meg, amely egy egyházmegyére a jövőben vár, hanem már kezdetben úgy a hívőket, mint a metropolitát és a lelkeséget sértő intézkedések történtek...

Különösen a szervezési munka folyamán merültek fel nagyobb sérelmek. A szervezésnél mellőzték az eddig előléptetést nyert espereseket, főespereseket, archidiakonusokat, és a püspöki külhelynök új, a helyi viszonyokban járatlan elemeket állított a helyükbe. – További sérelem volt az egyházmegyei, illetve egyháztartományi „határkiigazítás” lefolytatása, majd a három éven belüli hatállyal behozandó ó-görög liturgia elfogadása a hajdúdorogi egyházmegye területén. Ezután kibocsátottak az egyházmegyére vonatkozólag egy rendeletet, „mely kimondja, hogy az összes egyházközségekben a tanyelv a magyar”.

...Ez ellenkezik a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. tc. 14. szakaszával, amely szerint „az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönben – az országos iskolai törvény korlátai között – iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg”. Sérti továbbá az 1868. évi XXXVIII. tc. 58. §-át, amely szerint „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike”. Ugyanezen törvény 11. §-a értelmében a hitfelekezetek mindazon községekben, ahol hiveik laknak, nyilvános népoktatási tanintézeteket saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl.

Tehát méltóztatik látni, hogy az 1868. évi, a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény a fő súlyt az egyházközségekre fekteti, és azok saját hatáskörükben jogosítva vannak iskolákat felállítani, azokat ellátni és azok tanyelvét megállapítani.

Mély felháborodást idézett elő ez az intézkedés, és gyújtóanyagot adott nemcsak az agitációra, hanem a kedélyek nyugtalanítására is. De nem maradtak nyugodtan, hanem tovább mentek. A püspök úr tovább menve intézkedik, és pedig egy mélyreható intézkedést tesz, amennyiben 3688. ex 1913. szám alatt értesíti a papságot, hogy a hivatalos levelezés nyelve a magyar, a hivatalos leveleket csak magyar nyelven szerkesszék, kivételt képeznek a római egyházi főhatóságokhoz vagy a nunciatúrához intézett kérvények. Ezt követte a 3689–1913. számú rendelet, amelyben utasítja a nagytiszteletű papságot, hogy az egyházi anyakönyveket ezentúl kizárólag magyar nyelven vezesse, és az anyakönyvi kivonatokat csak magyar nyelvű űrlapokon állítsa ki...

Beszéde további részében tiltakozik a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegyében bevezetett ó-görög liturgikus nyelv használata ellen.

...T. képviselőház! Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy ennek a kalamitásnak csakis egy gyors revízió vethet véget. Az egymást követő miniszterelnökök, nemkülönben a vallás- és közoktatásügyi miniszterek is megígérték ezt, azonban ennek dacára ez az ügy még mindig késik, talán még a kezdet stádiumában sincs, hogy kellő megoldásra juttassák, ami pedig szerény véleményem szerint feltétlenül megteremtené a békét, amelyre annyira szükségünk van.

Bátor vagyok a következő interpellációt intézni a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz (*olvassa*):

„Interpelláció a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye hatóságainak többrendbeli visszaélései tárgyában.

1. Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye több egyházközségében a szent liturgiát magyar nyelven tartják, dacára annak, hogy a pápai bulla kimondja, hogy azért kreálja ezen új egyházmegyét: „Item periculum avertatur probrosissimi”³

³ Az eredetiben így: *probrosissimi*.

illius abusus, a summis pontificibus damnati, inducendi nimirum linguas vernaculas in sacram Liturgiam.”⁴

2. Van-e tudomása arról a miniszter úrnak, hogy a nemrég Debrecenben elhalálozott Muresan János érkörtvélyesi román lelkész temetése alkalmával Papp Gyula debreceni lelkész Rutkay archidiakonussal együtt az egész misét magyar nyelven szolgáltatta, és a jelenlevő román papok és intelligencia megbotránozására dicsőítette az elhunyt azon tényeit, hogy a román könyveket nemcsak a templomból, hanem az iskolából is száműzte?

3. Van-e tudomása arról a miniszter úrnak, hogy még 1913. év március hó 7-én Jaczkovich Mihály hajdúdorogi püspöki külhelynök körrendeletet bocsátott ki, amelyben az a balázsfalvi érseki egyházmegyétől elszakított egyházközségek által fenntartott iskolákban a magyar nyelvet mint tanítási nyelvet a törvény lábballal tiprásával bevezettetni rendeli, és ezen rendelet ma is érvényben van?

4. Van-e tudomása arról a miniszter úrnak, hogy ezen törvénytelen rendelet alapján a csíkszeredai kir. tanfelügyelő elrendelte, hogy az összes görög katolikus román iskolák a magyar tan nyelvű iskolák közé törzskönyveztessenek?

5. Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy a püspöki külhelynök és a jelenlegi püspök meghagyta az egyházközségeknek 3688–1913. rendeletével, hogy a püspökhöz intézett beadványait és felterjesztéseiket csak magyar nyelven szerkesszék, a román nyelven szerkesztett beadványokat visszautasította, és a papságot szigorúan megfenyegette?

6. Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy a hajdúdorogi görög katolikus püspök 3689–1913. sz. rendeletével meghagyta a román egyházközségeknek, hogy ezentúl az egyházi anyakönyveket kizárólag magyar nyelven vezessék, és az anyakönyvi kivonatokat csakis magyar nyelvű úrlapokon állítsák ki?

7. Van-e tudomása arról a miniszter úrnak, hogy a hajdúdorogi görög katolikus püspök a fogarasi és balázsfalvi metropolitától elszakított egyházközségekben azokat a lelkészeket, kik hosszú és becsületes munkával hierarchiai előléptetésben részesültek (esperes, főesperes stb.), a szervezésnél teljesen mellőzte, és e dignitárius állásokat idegen elemekkel töltötte be?

8. Hajlandó-e a miniszter úr a legszigorúbb vizsgálatot megindítani azok ellen, akik a keresztényi szeretet és béke helyett a legsovénabb magyarosítási politikát propagálják?

9. Különösen hajlandó-e a miniszter úr az oly sokszor ígért revíziót közmegegyezésre a leg-
rövidebb időn belül keresztülvinni?

T. képviselőház! Minthogy itt elhangzott – az előbb hallottam –, hogy legalább nevezük meg azon községeket, amelyekhez intézve lettek, tisztelettel megjegyzem, hogy Vasláb tiszta román község, s éppen ehhez intézte a püspöki helynök az első rendeletet. Erdélyi község Vasláb, ehhez szól, és innen is kaptam ezen rendeletet. Tiszta román község, nem is lakik benne magyar.

Mély tisztelettel kérem a miniszter urat, akinek szabadelvű gondolkozásáról meg vagyok győződve – egyesek nagyon leszóltak, hogy nem vagyok iránta elég elismeréssel, mert bocsátott ki olyan rendeleteket is, amelyek némileg hivatva vannak megnyugtatni a kedélyeket –, és minthogy feltétlenül hiszem, hogy a miniszter úr, akinek gondolkozása fennköltebb, aki szabadabb elveket vall, és egyúttal a szabadságnak és az egyetértésnek is híve, méltóztassék ezt a legkomolyabb vizsgálat tárgyává tenni, és méltóztassék meggyőződve lenni arról, hogy ezen bajok szanálása az államnak és a köznek érdeke.

Tisztelettel kérem tehát, hogy az interpellációban felhozott sérelmeket méltóztassék megvizsgáltatni, és aszerint intézkedni.

Elnök: A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kíván nyilatkozni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. ház! Az interpelláló képviselő úr kérdéseire érdemleges választ mindaddig nem adhatok, amíg az illetékes tényezőknél bővebb felvilágosítást nem szerzek magamnak ama tényekről, amelyeket a képviselő úr felhozott. Addig is azonban, amíg ez megtörténik, kénytelen vagyok megjegyezni, hogy az interpelláló képviselő úr többször említette, hogy visszaélés történt a pápai bullával szemben, sőt hivatkozott arra is, hogy az ó-görög liturgikus nyelvvel félrevezették a pápát, és hogy többféle törvénytelen intézkedés tétetett.

Nem nevezte ugyan meg a képviselő úr expressis verbis, hogy kire vonatkoztatja ezen kifejezéseit, mégis, minthogy a pápával csak hatóságok – akár világi, akár egyházi hatóságok – érintkezhetnek, ez az ő ügykörükbe tartozik, a képviselő úr megjegyzéseinek mindenestre valamely

⁴ Azaz: „Ugyanígy fordítottassák el a veszedelme annak az igen gyalázatos, a pápáktól is elítélt visszaélésnek, tudniillik a honi nyelvek bevezetésének a szent liturgiába.”

hatóságra kellett vonatkozniok. (*Igaz! Úgy van!*) A képviselő úr azonban ezzel semmi esetre sem mozdítja elő a vallásos békének azt a magasztos célját, amit ő is szolgálni akar. Ebben a meggyőződésben kénytelen vagyok ezt a kifejezést mint nem indokoltat, addig is, míg a végleges választ megadhatnám, visszautasítani. (*Élénk helyeslés.*)

Pop Cs. István: T. képviselőház! Csak egy rövid megjegyzést vagyok bátor a t. miniszter úr beszédére tenni, és ez az, hogy ha méltóztatnak ismerni ezen egyházmegye keletkezésének összes fázisait, akkor talán vissza méltóztatnak emlékezni különösen Szabó Jenő főrendiházi tagnak sokszor publikált nyilatkozataira, hogy csak úgy sikerült a pápa aggályait eloszlatni, hogy elállottak a magyar liturgikus nyelvtől, és kérték, hogy az ó-görög nyelv legyen a liturgikus nyelv. (*Zaj és ellenmondások.*) Pedig a magyar közönség és az a bizottság, amely meg volt bízva ennek az ügynek vitelével, nem ezt akarta elérni. Ezért használta a Budapesti Hírlap és az összes többi lap is – e tekintetben most nem állanak adatok rendelkezésemre – azt a kifejezést, hogy csak így lehetett hozzáférni a pápához, ilyen álúton. (*Zaj és ellenmondások.*) Vagyis csak így lehetett őt megnyugtatni, hogy az ó-görög nyelv lesz a liturgikus nyelv. Én nem akartam gyanúsítani, csak konstatalem azt, amit önök százszor megírtak.

Elnök: Az interpelláció közöltetni fog a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral.

B

1914 júl. 8

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza Pop Cs. István román nemzetiségi képviselőnek „a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye hatóságai által elkövetett visszaélések” tárgyában hozzá intézett interpellációjára

Képv. Napló, 1910–15, XXV. 102–104. l.

*Elnök:*¹ ...A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kíván válaszolni Pop Cs. István képviselőnek a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye hatóságai által elkövetett visszaélések tárgyában előterjesztett interpellációjára. (*Felkiáltások a baloldalon: Mi lesz a napirenddel?*)

A napirend az interpellációk előterjesztése előtt fog megállapíttatni. (*Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget.*) Csendet kérek, képviselő urak!

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: Pop Cs. István t. képviselőtársam folyó év május havában interpellációt intézett hozzám a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye hatóságai által elkövetett visszaélések tárgyában. Akkor azonnal érdemleges választ nem adhattam, mert az egyes pontokra nézve adatok rendelkezésre nem állottak. (*Halljuk! Halljuk!*) Az adatok azóta beérkeztek, de mert rendes ülés nemigen volt, ezért csak most vagyok abban a helyzetben, hogy az interpellációra az érdemleges választ megadjam. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az első pontban azt kérde tőlem a t. képviselő úr, van-e tudomásom arról, hogy (*olvassa*): „a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye több egyházközségében a szent liturgiát magyar nyelven tartják, dacára annak, hogy a pápai bulla ezt másképp rendeli?”

Erre nézve vagyok bátor röviden azt megjegyezni, hogy ez tisztán egyházi ügy, amely még panasz alakjában sem tartozik a képviselőház elé. (*Helyeslés jobbfelől.*) Egyúttal azonban azon meggyőződésemnek adhatok kifejezést, hogy az egyházi hatóságok a felsőbb rendelkezéseknek mindenkor teljesen meg fognak felelni, amennyiben pedig konkrét esetben erre anyagi eszközök szükségesek, ezeket a kormány mindenkor készségesen fogja az egyház rendelkezésére bocsátani.

A második pontban azt kérdezi tőlem a képviselő úr, van-e tudomásom arról, hogy (*olvassa*): „a nemrégiben Debrecenben elhalálozott Muresan János érkörtvélyesi² román lelkész temetése alkalmából Papp Gyula debreceni lelkész Rutkay archidiakonussal együtt az egész misét magyar nyelven szolgáltatta, és a jelenlevő román papok és intelligencia megbotránkozására dicsőítette az elhunyt azon tényét, hogy a román könyveket nemcsak a templomból, hanem az iskolából is száműzte.”

Polónyi Géza: A debreceni gyilkosokat nem keresik? (*Zaj jobbfelől. Felkiáltások a baloldalon: Ezen nevetnek!*)

¹ A házelnök tisztjét a miniszteri válasz elhangzásakor Beöthy Pál töltötte be.

² Helyesen: érkörtvélyesi.

Elnök (csenget): Csendet kérek.

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: Erre a pontra vagyok bátor azt válaszolni, hogy a szertartási nyelv szintén egyházi ügy, és így nem tartozik a képviselőház elé, azonban tisztán felvilágosítás céljából mégis vagyok bátor megjegyezni, hogy Papp Gyula debreceni görög-katolikus lelkész ezen szertartás alkalmával tanúkkal igazolható módon csupán azt a nyilatkozatot tette, hogy az említett Muresán János, tiszta magyarajkú hiveinek kérelmére, megtanította hiveit magyarul énekelni és imádkozni magyar könyvekből. *(Felkiáltások: Jól tette!)* Ezt Muresán jó magyar érzelmének kiemelésére kívántam felhozni. Azt hiszem, ez ellen a házban senkinek kifogása nincs. *(Helyeslés.)*

A harmadik és negyedik pontban, amelyeket vagyok bátor összefoglalni, a következőket kérdezi: Van-e tudomásom arról *(olvassa):* „hogy még 1913. március 7-ikén Jaczkovics Mihály hajdúdorogi püspöki külhelynök rendeletet bocsátott ki, amelyben az a balázsfalvi érseki egyházmegyétől elszakított egyházközségek által fenntartott iskolákban a magyar nyelvet, mint tanítási nyelvet, a törvény lábballal tiprásával bevezetett rendeli, és ezen rendelet ma is érvényben van?”, és hogy van-e tudomásom arról, hogy *(olvassa):* „ezen törvénytelen rendelet alapján a csíkszeredai kir. tanfelügyelő elrendelte, hogy az összes görögkatolikus román iskolák a magyar tannyelvű iskolák közé törzskönyveltessenek?”

Erre nézve bátorodom megjegyezni, hogy igenis, van tudomásom arról, hogy az elhunyt püspöki helynök tényleg bocsátott ki ilyen rendeletet, és miután az kellő formában intéztetett a tanfelügyelőhöz: ez azt természetesen végre is hajtotta. Hogy azonban mennyiben volt indokolt ezen rendelet kibocsátása, azt most utólag nem tudom konstatálni, miután az illető püspöki helynök, amint ismeretes, nagy sajnálatunkra hivatásának áldozatul esett.

Ez ügyben azonban az 1868:XLIV. tc. 14. §-a intézkedik, amelyre t. képviselőtársam is hivatkozott, és amely akként szól, hogy *(olvassa):* „Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyvek vezetésének, egyházi ügyeik intézésének, nemkülönb. az országos iskolai törvény korlátai között... *(Felkiáltások a baloldalon: Nem szabad olvasni! Zaj jobbfelől.)*

Elnök: Csendet kérek! *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon. Felkiáltások balfelől: Nem szabad olvasni!)*

Egy hang (a baloldalon): Engem is kitiltottak törvényolvasásért! *(Folytonos zaj. Elnök csenget.)*

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: ...iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.” *(Zaj a baloldalon.)*

Bocsánatot kérek, ha szó szerint akarom idézni a törvényt, azt fel is kell olvasnom. *(Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Igaza van! Mi is azt akarjuk!)*

Polónyi Géza: Neki van igaza! *(Zaj balfelől. Kún Béla közbeszól.)*

Elnök: Kún Béla képviselő urat rendreutasítom. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter: A törvénynek ezt a szakaszát csak annyiban módosítja az 1907:XXI. tc.³ 18. §-a, hogy az ekként értelmezendő, hogy a szabadon, tetszés szerint választott nyelv alatt vagy az államnyelv, vagy pedig az anyanyelv értendő. Ha mármint egy oly egyházzal van szó, amelynek szervezete kizárólag az egyházközségen alapszik, mint amilyenek pl. a protestáns egyházak, akkor ilyen rendelet kibocsátása nem volna lehetséges. Viszont olyan egyházaknál, amelyek hierarchikus szervezettel bírnak, éppen a törvény szövege biztosítja, hogy egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül tehetik ezt csak meg, ennek folytán ily egyházakban feltétlenül elismerendő, hogy az egyházi hatóságok az egyházközségeknek ezt az állásfoglalását irányíthatják.

Hogy ez esetben rendes úton történt-e ez vagy sem: ezt utólag nem tudom megállapítani, de azt konstatálhatom, hogy ez ügyben hozzám semmiféle panasz vagy fellebbezés be nem érkezett. Ha ilyen valamikor beérkeznék, kötelességemnek tartanám azt megvizsgálni, addig azonban, míg ez meg nem történik, ily ügyben állást sem foglalhatok. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Az 5. pontban azt kérdezi a képviselő úr, hogy van-e tudomásom arról *(olvassa):* „hogy a püspöki külhelynök és a jelenlegi püspök meghagyta az egyházközségeknek 3689–1913. számú rendeletében, hogy a püspökhöz intézett beadványaikat és felterjesztéseiket csak magyar nyelven szerkesszék, a román nyelven szerkesztett beadványokat visszautasította, és a papságot szigorúan megfenyegette.”

³ Pontosabban: XXVII. tc. („lex Apponyi”).

Erre a kérdésre csak azt vagyok bátor megjegyezni (*Halljuk! Halljuk!*), hogy a hajdúdorogi egyházmegye hivatalos nyelve gyanánt a püspök úr tényleg a magyar nyelvet hozta be (*Helyeslés jobbfelől.*), annál is inkább, mert az egyházmegye minden papja és tanulója bírja ezt a nyelvet. A hajdúdorogi püspök úr egyetlenegy esetben sem volt abban a helyzetben, hogy román nyelvű beadványt utasítson vissza, mert eddigelé hozzá ilyen nyelvű beadványt nem intéztek. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

A 6. pontban azt kérdezi a képviselő úr, van-e tudomásom arról (*olvassa*): „hogy a hajdúdorogi görög katolikus püspök 3689–1913. számú rendeletében meghagyta a román egyházközségeknek, hogy ezentúl az egyházi anyakönyveket kizárólag magyar nyelven vezessék, és az anyakönyvi kivonatokat csakis magyar nyelvű űrlapokon állítsák ki?”

Erre nézve vagyok bátor azt felelni (*Halljuk! Halljuk!*), hogy erről van tudomásom, de ehhez hozzáteszem, hogy minden egyházmegye püspökének jogában áll meghatározni azt a nyelvet, amelyen az anyakönyvek vezetendők. Így a latin szertartású püspökök is régebben elrendelték, hogy a latin nyelv helyett a magyar nyelv alkalmaztassék az anyakönyvvezetésnél, és így a hajdúdorogi püspök is saját joghatásánál fogva elrendelhetette ezt, még olyan helyeken is, ahol ilyen nyelven ez vezetve eddig nem volt.

Természetesen azok a régebbi bejegyzések, amelyek az anyakönyvben foglaltak, továbbra is érvényben maradnak, és az eredeti bejegyzések alapján kötelesek az anyakönyvvezetők a kivonatokat kiállítani.

A 7. pontban azt kérdezi a képviselő úr (*olvassa*): „Van-e tudomása a miniszter úrnak, hogy a hajdúdorogi görög katolikus püspök a fogarasi és a balázsfalvi metropolitától elszakított egyházközségekben azokat a lelkészeket, kik hosszú és becsületes munkával hierarchiai előléptetésben részesültek (esperes, főesperes stb.), a szervezésnél teljesen mellőzte, és a dignitárius állásokat idegen elemekkel töltötte be?”

Erre nézve vagyok bátor válaszolni (*Halljuk! Halljuk!*), hogy a hajdúdorogi egyházmegye szervezésénél a püspök úr eddigelé csak egyetlenegy esperest nevezett ki, és azt is a régi munkácsi egyházmegye területén. Főesperes kinevezésére eddig nem kerülhetett a sor, mert a főesperességek szervezése csak most van folyamatban. (*Úgy van! jobbfelől.*)

A 8. és 9. pontban azt kérdezi a képviselő úr (*olvassa*): „Hajlandó-e a miniszter úr a legszigorúbb vizsgálatot megindítani azok ellen, akik a keresztényi szeretet és béke helyett a legsovénabb magyarosítási politikát propagálják?”, és hogy „Különösen hajlandó-e a miniszter úr az oly sokszor ígért revíziót közmegelegedésre keresztül vinni?”

Erre nézve statisztikai adatokkal leszek bátor válaszolni. (*Halljuk! Halljuk!*) A hajdúdorogi egyházmegyében ugyanis az 1910. évi statisztikai adatok szerint összesen 215.498 hívő van. Ezek közül magyar ajkú 183.575, román ajkú pedig csak 26.828. Ebből a 26.828 román anyanyelvű hívőből 20.214 tud magyarul, úgyhogy ezen egyházmegyében csak 6114 van olyan hívő, aki magyarul nem beszél.

Minthogy pedig ezen adatokból kitűnik, hogy ez túlnyomó nagy részben magyar egyházmegye, ennél fogva szó sem lehet arról, hogy ott sovíniszta politikát kövessünk, mert erre szükség nincs. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Ami a másik kérdést illeti, hogy mikor vagyok hajlandó a sokszor hangoztatott revíziót megvalósítani; erre nézve csak azt jegyzem meg (*Halljuk! Halljuk!*), hogy a revízióra nézve a miniszterelnök úr már nyilatkozott itt a házban, hogy erre nézve a tárgyalások már régen folyamatba vannak téve, és hogy részemről is mindent megtettem, hogy azt békés úton és egyetértéssel megoldjuk (*Helyeslés jobbfelől.*), azonban ezen megoldásnak előfeltétele, hogy ha egyes községek az egyházmegyéből kikapcsolatnának, ez esetben helyettük más magyar községek, amelyek eddig az egyházmegyéhez kapcsolva nem voltak, bekapcsolatnának oda. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Amennyiben vannak egyesek, akik ezt nagyon erősen ellenzik, ezzel csakis ezen tervnek végleges megoldását nehezítik meg, és amennyiben álláspontjukhoz mereven ragaszkodnak, kénytelen leszek az esetben, ha [a] revízió megvalósítása nem sikerülne, a felelősséget magamtól elutasítani és azokra hárítani, akik egyoldalú álláspontjukhoz mereven ragaszkodnak. (*Helyeslés jobbfelől.*) És ezzel a békés és végleges rendezés lehetőségét meghiúsítják. Kérem a t. házat, méltóztassék válaszomat tudomásul venni. (*Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középén.*)

Elnök: Minthogy az interpelláló képviselő úr nincs jelen, és így a felszólalás jogával nem élhet, egyszerűen felteszem a kérdést: méltóztatik-e [a t. ház] a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak Pop Cs. István képviselő úr interpellációjára adott válaszát tudomásul venni, igen vagy nem? (*Igen!*) A ház tehát a választ tudomásul veszi. (*Helyeslés.*)